

YAHUDİ DEVLETİ'NİN DEMOGRAFİK TEMELLERİ: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN FİLİSTİN SİYASETİ

Fahri TÜRK*

Özet

Yahudilerin yüzyıllar boyunca buldukları ülkelerde ayrımcılığa ve şiddete maruz kalmaları nedeniyle zamanla diaspora Yahudileri arasında köklerine dönüş ve fikri bir aydınlanma hareketi meydana gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya ve Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında içinde buldukları olağanüstü kötü şartların da etkisiyle "Sion"a dönüş fikri olgunlaşmaya başlamıştır. İlk başlarda entellektüel düzeyde olan bu düşünce kendini pratikte Filistin'e odaklanan sistematik göç dalgaları (Aliya) şeklinde göstermiştir. Söz konusu bu göç dalgaları İsrail'in kurulmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle ikinci göç dalgasıyla birlikte hem İsrail'in kurucu babaları gelmiş hem de toplumun çalışkan bir kesimini oluşturan idealist bir grup Filistin topraklarını imara başlamıştır.

Bu göçler Osmanlı Devleti ile Musevi Cemaati arasındaki geleneksel iyi ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Çünkü Osmanlı yönetimi Avrupa Devletleri'nin (İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya) tabiyetinde olan hatırı sayılır bir nüfusun Filistin topraklarında bulunmasından rahatsız olmuştur. T. Herzl'in Filistin'de toprak elde etme çabaları II. Abdülhamit tarafından reddedilmiş ve bu göçmenlerin ikinci bir Bulgar sorunu yaratmamasına özen gösterilmiştir. İttihat ve Terakki'nin iktidarıyla birlikte Osmanlı yönetiminin bu göçlere karşı yumuşayan tutumu Arap illerindeki Türk karşıtlığını hızlandırmıştır. Fakat buna rağmen İttihat ve Terakki'nin göç yanlısı bir politika takip ettiğini söylemek oldukça güçtür. Özellikle belirtilmesi gereken bir diğer nokta da Talat Paşa'nın İçişleri Bakanlığı döneminde alınan sıkı tedbirlerin dahi bu göçü önlemeye yetmemiş olmasıdır.

* Trakya Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr.

Anahtar Kelimeler: köklere dönüş, siyon, göç dalgaları (Aliya), Sultan Abdülhamid in Yahudi karşıtlığı, Yahudi Devleti kurulması

Abstract

Jews had to face racial discriminations and violence everywhere, where they lived for centuries. Under this circumstances revived the idea of back to the roots and an enlightenment in the Jews diaspora throughout Europe. Especially towards the end of the 19 th century came an idea of back to the zion into existence under the Russian and East Euroean Jews, who had to live under severe living conditions. In the beginning this idea was on a spiritual level that showed itself in a systematic way of migration waves (Alias) towards Palestine in practice. These migration waves played an important role in the foundation of Israel. Through the second migration wave came Founding Fathers of Israel to Palestine. These hardworking and idealist people started to prosper the soil of Palestine.

But these migrants worsened the traditional good relations between the Ottoman Government and Jews Community. Because the Ottoman Government worried about living a huge amount of Jews in its territory, who were the subject of the various European countries like France, England, Russia and Austro-Hungarian Empire. The efforts of Theodor Herzl to gain a homeland for the Jews in Palestine were strickly rejected by Sultan Abdülhamit II, who cared about not creating a second Bulgarian Issue for the Ottomans through these migrants. The friendly Ottoman policy towards the Jews migration in the era of the Joung Turks accelerated the antiturkish campaign in the Arab provinces of the Empire. But nevertheless it is hard to say that the Young Turks pursued a friendly policy on jews migration. One thing that must be stressed in this context, is that even the taken strict steps by the interiorminister Talat Pasha could not stop the migration of the Jews to the Holy Land.

Key Words: back to the roots, zion, migration waves (Alias), rejected by Sultan Abdülhamit, to create a jews state

Giriş

Yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı Avrupa diasporasında yaşayan Yahudiler zaman zaman takibata uğramış ve yerlerinden göç ettirilmişlerdir. Rusya'da 1882 yılında Yahudilere karşı yapılan soykırımdan sonra uygulanan baskı ve ayrımcılığın artması üzerine Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında bağımsız bir devlet fikri filizlenmeye başlamıştır. Doğu Avrupa'da gelişen Yahudi Aydınlanması'nın da etkisiyle kültürel ve politik amaçlı birçok cemiyet kurulmuştur. Kurulması planlanan Yahudi devleti için seçilen bölge ise kutsal Filistin topraklarından başka bir yer olamazdı. Bu hedefe ulaşmak için kurulması planlanan devletin demografik temellerini oluşturmak üzere Rusya ve Doğu Avrupa'dan Filistin'e Yahudi göçü başlamıştır. Yahudi tarihine göç dalgaları (*Aliya*) olarak geçen bu sistematik göçler Yahudi Devleti'nin kurulmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Bu makale Osmanlı yönetiminin bu göçler karşısındaki tutumunu başlangıcından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu göç dalgalarının arkasındaki temel dinamiği tam olarak kavrayabilmek için 19. yüzyılda meydana gelen Yahudi Aydınlanması'na genel hatlarıyla değindikten sonra Yahudilerin Çarlık Rusyası'ndaki durumları ve söz konusu asrın sonlarında uğradıkları takibat ve akabinde meydana gelen birinci ve ikinci göç dalgaları konu bütünlüğü bozulmadan incelenecektir. Daha sonra Theodor Herzl'in II. Abdülhamit nezdinde Filistin'de bir yurtluk edinmek için yaptığı görüşmelere değinilecektir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise Osmanlı yönetiminin 19. yüzyılın sonlarında Filistin'e yerleşen Yahudilere karşı muhalefet etmesinin sebeplerini daha iyi anlayabilmek için ilk önce 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nin Yahudi Cemaati'ne karşı izlediği politika incelenecektir. Abdülhamit döneminde devletin bu göçlere bakış açısını belirleyen temel unsur kapitülasyonlar olduğu için, bu konu Filistin sorunu çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca Abdülhamit'in Filistin sorununa bakış açısı özel bir önem taşıdığından bu konu genel hatlarıyla ele alınacaktır. Son olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Yahudi cemaati arasındaki ilişkiler incelendikten sonra İttihat ve Terakki'nin Filistin sorununa bakış açısı ele alınacaktır.

Yahudilerde Milli Uyanış

Getto, Modern Çağ'a gelinceye kadar Diyaspora Yahudileri'nin sürdürdükleri hayatın en belirleyici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Çağ'da Yahudi düşmanlığı dini bir temele dayanırken, bu düşmanlık 19. yüzyılda ırki bir temele kaymıştır. Avrupa'daki bu olumsuz gelişmelere paralel olarak zamanla Yahudilerde milli bilinç kendini göstermeye başlamıştır. Yani bu gelişmeler sonunda Yahudiler Avrupa'da siyasi arenada etkinlik kazanmaya başlamışlardır. Avrupa'da çeşitli devlet adamları ve etkili kişiler Yahudi meselesi hakkında görüşler bildirmeye başlamışlardır. Örneğin, bunlardan İngiltere'nin Yahudi Başbakanı Disraeli açıkça Filistin'de bir İsrail devleti kurulmasından yana tavır sergilemiştir. Sir Moses Montefiero da Filistin'de yaşayan Yahudilerin durumunun düzeltilmesi için çalışmış ve burada 1855 yılında ilk Yahudi Kolonisi'ni¹ kurmuştur. Bundan başka Rothschilds Ailesi de Filistin'de kurulan kolonilere maddi bakımdan destek vermiştir. Avrupa'da Siyonizm'den yana tavır takınan kişilerden bir diğeri ise Kızıllaç'ın kurucusu Henri Dunant'tır. Adolphe Cremieux da 1860 yılında Yahudilerin uluslararası çapta ilk organizasyonunu meydana getirmiştir.²

T. Herzl, siyasi siyonizmin lideri olarak karşımıza çıkmadan önce Moses Hess'in kültürel siyonizmin kurucusu ve şekillendiricisi olduğunu görmekteyiz. Yani Herzl'den önce varolan siyonist hareket ortaya Filistin'in kültürel bakımdan fethedilmesinden yana bir tavır koymuştur. M. Hess'in sosyalist düşünceleri Karl Marks'inkinden daha güçlü ve daha fazla bir şekilde Yahudi Ahlakı'ndan etkilenmiştir. Asimilasyona karşı çıkan Hess, çalışmalarını Yahudiler'in milli bilincinin yükseltilmesi ve Filistin'de bir vatan elde edilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Batı Avrupa'da meydana gelen emansipasyon hareketi³ Doğu

¹ „Koloni“ terimi bu çalışmada belli bir mekanda yani Filistin'de kurulan veya kurulması planlanan, üzerinde tarım yapılan yerleşim yeri anlamında kullanılmaktadır.

² Krupp, Michael, *Zionismus und Staat Israel, Ein geschichtlicher Abriss*, Piper Verlag, Mohn 1983, s.10.

³ Bu kavram esas itibarıyla Batı Avrupa'da yaşayan Yahudilerin Fransız Devrimi'ni takip eden dönemde daha önceden siyasi, ekonomik ve medeni alanlarda tabi tutuldukları kısıtlamalardan kurtulmalarını ifade eder. Böylece Batı Avrupa'da yaşayan Yahudiler, tabiyetinde buldukları ülkelerin asli unsurları gibi; istedikleri meslekleri seçme, iş hayatına atılma, seyahat etme özgürlüğüne sahip olma vs. haklara kavuşuyorlardı.

Avrupa'da pek yankı yapmamıştır. Çünkü bu bölgede yaşayan Yahudiler *siyona*⁴ hasret duyuyorlardı. Bu amaçla Yahudi entellektüelleri arasında Filistin'in anlamını yerini ve önemini anlatan bir çok yayın yapılmıştır. Örneğin, Yehuda Alkalay 1834 yılında yayınladığı "*Höre İsrail*" (*Duy Beni İsrail*) adlı eserinde, Yahudilerin ancak bir toprağa kök salıp, İbranice'ye dönüşü gerçekleştirip, milli ve dini bir rönesansı gerçekleştirdikten sonra kendilerini bulabileceklerini savunmuştur. Zwi Kalisher adında başka bir Yahudi entelektüel ise, 1861 yılında "*Suche nach Zion*" (*Siyon'u Arama*) başlıklı kitabında Filistin'de dini bir merkez meydana getirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁵

Bu gelişmelerin etkisiyle Rusya ve Romanya'da 1881'li yıllarda Filistin'in yurt edinilmesini ve milli bilincin geliştirilmesini amaç edinmiş bir çok cemiyet kurulmuştur. Fakat "*Alliance Universelle Israelite*" (*Evensel İsrailoğulları Birliği*) tarafından temsil edilen Batı Avrupa Yahudileri ve liberal çevreler başlangıçta buna karşı bir tutum almışlardır. Bu şartlar altında daha sonraları "*Hibat Zion*" (*Siyon Sevgisi*) olarak adlandırılan Filistin hareketi meydana gelmiştir. İlk Filistin Konferansı 6 Kasım 1884 yılında Polonya'nın Kattowitz şehrinde toplanmış, bunu 1887 ve 1889 yıllarında düzenlenen konferanslar takip etmiştir. Hoveve Siyon'un (*Siyon Aşıkları*)⁶ organize ettiği bu konferanslarda birçok tartışmalardan sonra, Yahudi göçü için Filistin'den başka bir yerin kabul edilemez olduğu üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Doğu Avrupa cephesinde bu gelişmeler olurken, Batı Avrupa'da da Yahudiler arasında siyon düşüncesi ilerleme sağlamıştır. Akademisyenler tarafından milli cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları 1888 yılında Viyana'da kurulan "*Kadima*" (*İleri ve Doğu'ya doğru*) adlı cemiyet ve 1890 yılında Heinrich Löwe tarafından kurulan "*Jung Israel*" (*Genç İsrail*) adlı öğrenci cemiyetidir. Doğu Avrupa'da Yahudi entelektüelleri ve milliyetçileri tarafından etkili bir şekilde temsil edilen Filistin hareketi, milli bir

⁴ Kelime anlamı olarak „siyon“ Küdüs'te eski mabedin bulunduğu dağı ifade etmektedir. Fakat bu çalışmada „siyon“ kavramı 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ve Filistin'de devlet kurmayı amaçlayan hareketi belirtmek için kullanılmıştır.

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, Harper Collins Publishing, Londra 1972, s. 3-83.

⁶ Theodor Herzl'den önce yani siyasi Siyonizm'in doğuşundan önce Doğu Avrupa'da Moses Hess'in liderliğini yaptığı siyonist örgüt.

harekete dönüşmemiştir. Çünkü bu hareketin faaliyetleri için dayanak noktası olabilecek ne teorik bir temeli ne de belli bir programı bulunmaktaydı.⁷

Çok geçmeden Filistin’de pragmatik ve pratik kolonileşmeyi savunan temsilcilerle, daha çok entelektüel ve kültürel bazda faaliyet gösteren Hoveve Siyon olarak tanınan grup arasında sürtüşmeler başlamıştır. Bu hareket Yahudilerin zihni ve manevi gelişmelerini sağlamak ve bu insanları Filistin’de yeni bir hayata başlamak üzere hale getirmek için ilk şartın okul kurmak olduğunu savunmaktaydı. Bu aynı zamanda Filistin’de Yahudi yerleşiminin taban bulması ve başarı kazanması için gerekli bir ön şarttı.

Rus Çarlığı’nda Yahudiler

19. yüzyılda Rusya’da 6 milyon civarında Yahudi yaşamaktaydı. Daha çok küçük tüccar ve banker olarak faaliyet gösteren Yahudiler endüstrileşmenin başlamasıyla birlikte büyük şehirlere göçmüş ve ortaya çıkan yeni el sanatları mesleklerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Yahudilerin Rusya’da belli yerleşim rayonlarında⁸ yaşamaya mecbur edilmeleri zamanla arasında birlik ve beraberlik ruhunun meydana gelmesine neden olmuştur. İbrani edebiyatı, kültürü ve güzel sanatları desteklenmiş ve bunun sonucunda Yahudi milli hareketi ortaya çıkmıştır. Yahudi Aydınlanması denilen bu harekete İbranice’de “*Haskala*” adı verilmektedir. Bu Aydınlanma Hareketi’nin özünü İbrani ve Batı kültürünü aynı potada yoğurup uyumlu hale getirme keyfiyeti oluşturmaktadır. Böylece Doğu Avrupa ve Rusya Yahudileri arasında İbranice’nin yeniden doğuşu meydana gelmiştir. Genç Yahudi dimağlarını kendi kültürlerine bağlı ve milliyetçi olarak yetiştirmek amacıyla İbranice yayın yapan çeşitli gazeteler⁹ kurulmuştur.¹⁰

⁷ Heller, Josef, *Geschichte des Zionismus, kurzgefasste Darstellung*, Arno Verlag, Berlin 1935, s. 17.

⁸ Rayon Rusça’da yönetim birimi veya ilçe anlamına gelmektedir. Rusya’da Yahudiler için özel olarak kurulan rayonlar 1795 ve 1835 yıllarında yürürlüğe giren kanunlar çerçevesinde hayata geçirilmiştir. 1897 yılında bu rayonlarda 5 milyon Yahudi yaşamaktaydı. Rayon dışındaki Yahudilerin bölgelere göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir: Sibirya’da 100 bin, Baltık illerinde 80 bin, Kafkasya’da 50 bin, Orta Asya’da 10 bin, Astrahan’da 10 bin ve Terek’te 10 bin Yahudi nüfusu yaşamaktaydı. 1880 ve 1914 yılları arasında ise 2 milyon Rusya Yahudisi ABD’ye, 200 bini İngiltere’ye 60 bini Filistin’e göç etmiştir. Rusya Yahudileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Baron, S. W., *The Russian Jews under Tsars and Soviet*, Longman, New York, London 1964.

⁹ Perez Smolenskin 1869 yılında Viyana’da İbranice yayın yapan *Haşahar* (Şafak sökmesi) adlı bir gazete kurmuştur.

¹⁰ Krupp, a. g. e., s. 17.

Rusya’da antisemit düşünce kendini yüksek düzeyde alenen göstermekteydi. Şöyle ki, Rus Çarı II. Aleksander’in Ortodoks Kilisesi’ndeki temsilcisi Konstantin Pobyedonoszev hükümdara Yahudilerin üçte birinin vaftiz edilmesi, diğer üçte birinin öldürülmesi ve kalan son kesimin de göçe zorlanması gerektiğini tavsiye edebiliyordu. Rus Çarı II. Aleksander’in 13 Mart 1881’de öldürülmesi ve suikastten önce teröristin bombaları bir Yahudi kadının evinde sakladığının anlaşılması üzerine Rus yönetimi Yahudilere karşı harekete geçmekte gecikmemiştir. K. Pobyedonoszev’in etkisi altında bulunan “kutsal ittifak” denen yüksek dereceli memurların ve işleri bakanının üye olduğu gizli bir örgüt ve yerel otoriteler halkı provake etmiş ve bunun sonucunda da bugün Kirova denilen yerde aynı yılın 15 Nisan günü Yahudi bir işletmecinin sarhoş bir Rus’u dışarı etmesiyle katliam başlamıştır. Rus Çarlığı’nda 1881 yılında başlayan bu şiddet uygulamaları aralıklarla 1883 yılına kadar sürmüştür. Özellikle Odesa’daki olaylar çapı ve şiddeti itibarıyla Yahudi halk kitleleri arasında daha çok yankı bulmuştur. Panslavizmin yükselişe geçmesi de bu gelişmelerin üzerine tuz biber ekmiştir. Yani Yahudilerin sistematik bir şekilde takibata ve şiddete maruz kalması ve bu soykırımvari uygulamalar nedeniyle Yahudi diasporasında *siyon*’a dönüş fikri hem siyasi bir düşünce hem de pratik bir irade olarak olgunlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle yukarıda kısmen değindiğimiz gibi, Rusya, Polonya, Romanya ve Londra’da Filistin’in kolonileştirilmesini ve İbranice’nin geliştirilmesini amaçlayan çok sayıda cemiyet ve organizasyon kurulmuştur.¹¹

Birinci Göç Dalgası

Birinci göç dalgası başlamadan önce Filistin’de sadece 30 bin civarında Yahudi yaşamaktaydı. Bu göçle birlikte Filistin’e bir o kadar göçmen daha gelmiş ancak, gelenlerin çoğu bölgede yaşam şartlarının kötü olması nedeniyle geri dönmüşlerdir. Söz konusu göçlerden önce Filistin’de yaşayan Yahudiler homojen bir grup oluşturmaktan çok uzaktı. Bu heterojen grup üç farklı unsurdan meydana gelmekteydi. Bunlardan birincisi Filistin’de sürekli yaşayan ve anadilleri Arapça olan Şark Yahudileriydi. İkinci grubu oluşturan İspanya ve Batı Avrupa bölgesinden

¹¹ Hermann, Meier-Cronmeyer, *Kleine Geschichte des Zionismus. Von den Anfaengen bis zum Jahr 1948*, Olzog Verlag, Berlin 1980, s. 8-10.

gelen Seferad Yahudileri İspanyolca'ya yakın (*Spanyolisch*) denen melez bir dil konuşmaktaydılar. Üçüncü grup genellikle Almanya ve Doğu Avrupa'dan gelen ve Almanca- İbranice karışımı melez bir dil konuşan (*Jiddisch*) Aşkenaz Yahudileri'nden¹² meydana gelmekteydi.¹³ Özellikle Aşkenaz Yahudileri kendilerini Tevrat ilmine adanmışlardı ve geçimlerini diasporada yaşayan dindaşlarının vermiş olduğu "haluka" adı verilen bağışlardan sağlamaktaydılar. Bundan dolayı bu Yahudilere "Haluka Yahudileri" adı verilmekteydi. Haluka Yahudileri Filistin'e dışarıdan gelen göçmenlere karşıydılar ve idealist bir ruha sahip olmadıkları için devlet kurmaya meyilli değillerdi. Çünkü devlet kurmak için yeni ve milli bir ruha sahip olmak gerekmekteydi. Dışardan gelen Yahudiler asıl göçlerin başlamasından önce Filistin'de ferdi olarak çeşitli kuruluşlar meydana getirmişlerdir. Bu kuruluşlardan en önemlileri "Alliance Israelite Universelle" Filistin'de "Mikve Israel" (*İsrail'in Ümidi*) adlı ilk ziraat okulunu 1870 yılında kurmuştur. Bir Macar Yahudisi de "Petah Tikva" (*Ümit Kapısı*) adı verilen ilk Yahudi kolonisini 1878'de kurmuştur.

Yukarda değindiğimiz gibi, Rusya'da Yahudilerin uğramış olduğu takibatın etkisiyle 1881-82 yılları arasında Filistin'in yurt edilmesini veya orada toprak satın alınmasını amaçlayan birçok dernek ve organizasyon kurulmuştur. Bunların içinden en önemlisi "Hibat Siyon" (*Ziyon Sevgisi*) diye adlandırılan harekettir. Yahudi aydınlanması ve bu bilinçli örgütlenmeler sonucunda Yahudi tarihine birinci *Aliya*¹⁴ adıyla geçen ilk göç dalgası meydana gelmiştir. Bu ilk göçlerle gelen kişiler genellikle Rus üniversitelerinde okuyan idealist öğrencilerden meydana gelmekteydi

¹² İstanbul ve Filistin Yahudileri arasında Aşkenaz Yahudileri'nin çokluğu ve bu grubun konuşma dili olarak Almanca'yı kullanması nedeniyle Almanya, Aşkenaz Yahudileri'ni desteklemekteydi. Çünkü Almanlar, bu grubun Filistin'de dil, kültür ve organizasyon alanlarında Alman etkisini artırdığını düşünüyorlardı. "Alman Yahudileri Yardım Cemiyeti" (*Hilfsverein der deutschen Juden*) Hayfa'da bir teknik okul kurmuştur. Bu okulda ders dilinin hangi dil olacağı üzerine ateşli tartışmalar yapılmıştır. Almanlar ülkelerinin teknikte ileri olduğunu ve İbranice ders notları olmadığını ileri sürerek derslerin Almanca yapılmasını istiyorlardı. Ancak buraya çeşitli ülkelerden gelen Yahudiler kendi ana dillerini yani İbranice'yi milli bir dil olarak geliştirmek istedikleri için sonunda İbranice bu savaştan galip olarak çıkmıştır.

¹³ Krupp, a.g.e., s. 30.

¹⁴ Bu kavram İbranice'de üç anlama gelmektedir:

- 1) Sinagoglarda Tevrat okumaya çağrılmayı ifade eder
- 2) Filistin'e yani Yahudilerin ifadesiyle Erez İsrail'e göçü ifade eder
- 3) Özel olarak ta 1880'li yıllarda Filistin'e başlayan göçleri ifade etmektedir. Burada biz "Aliya" kavramını bu son anlamıyla kullanacağız.

ve kendilerini *Bilu*¹⁵ diye adlandırıyorlardı. Amaçları Filistin'in imarına katkıda bulunma ve toprağı işleme olan bu göçmenlerin asıl niyetlerini en iyi şekilde kendi ağızlarından çıkan aşağıdaki sözler özetlemektedir:

Tanrı tarafından bahşedilmiş ülkemizde bir yurtluk istiyoruz... Bu yurtluğu Türk hükümdarından şahsen istiyoruz. Şayet bu mümkün değilse, büyük bir devletin sınırları içerisinde içişlerinde serbest küçük bir devletçik istiyoruz.¹⁶

16 Bilu üyesi göçmen Temmuz 1882'de Yafa'ya varmıştır. Kendilerini sosyalist olarak algılayan bu grup öncü işçiler olarak toprağı işlemek ve yaşanır hale getirmek için Filistin'e gelmişlerdir. Amaçları bu sayede daha büyük bir Yahudi göçünün önünü açma ve burayı yurt edinme düşüncesidir. Bu kişiler ilkönce yukarıda adı geçen *Mikve Israil*'de konaklama imkanı bulmuşlardır. Bunlardan on tanesi Yafa'nın güneyinde toprak satın almışlar ve "*Rischon le Zion*" (*Siyonda ilk*) adı verilen ilk koloniyi 1882'de kurmuşlardır. Diğer yandan Michel Pines'in başkanlığında diğer dokuz Bilu üyesi de 1884 yılında Gedera¹⁷ kolonisini kurmuştur. Bu gruptan bazıları ise el sanatları öğrenmek için Kudüs'e gitmiştir. Yine bu grubun üyelerinden Eliser Ben Jehuda İbranice yeni bir sözlük yayınlarak bu dilin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Böylece 1889 yılına kadar toplam nüfusu 5 bini bulan 22 Yahudi kolonisi kurulmuştur.¹⁸

İlk göçmenlerin katlandıkları zahmet ve zorluklar oldukça fazladır. Karşılaşılan ilk zorluk tarım şartlarının çok kötü durumda olmasıdır. Şöyleki, dağlık bölgelerde ormanların yok edilmesi nedeniyle verimli topraklar erozyona uğramış ve vadilerdeki bataklıklar nedeniyle sıtma salgını Filistin'in büyük bölümünde hayatı

¹⁵ Bu kısaltma Tevrat'ta ve İbranice'de geçen dört kelimedden oluşan bir ayetin baş harflerinden oluşmaktadır. Anlam olarak siyon'a dönüşün Yahudiler açısından önemini vurgulamaktadır.

¹⁶ Schreiber, Friedrich; Wolfsohn, Michael, *Nahost Geschichte und Struktur des Konflikts*, Leske+Budrich, Opladen 1993, s. 47.

¹⁷ Bu koloninin kuruluş hikayesi göçmenlerin mücadele ettiği zor şartları ve Baron Rothschild'in yardımını ortaya koyması açısından çok ilginçtir. Gedera, Hayfa'nın 50 km. güneyinde bataklık bir arazide kurulmuştur. Bu bölgeye Osmanlı Devleti tarafından daha önce Çerkezler yerleştirilmiştir. Fakat kısa süre sonra bu bölgede sıtma salgını başgösterdiği için Çerkezler bu bölgeyi terketmişlerdir. Diğer yandan bu bölgeye Çerkezler'den sonra yerleşen Yahudiler burada büyük bir ölüm kalım mücadelesi vermişlerdir. Filistin uğrunda ölmüşler fakat yine de bölgeyi terketmemişlerdir. Baron Rothschild bu bataklık bölgeyi kurutmak ve sıtmanın önüne geçmek için Avusturalya'dan okaliptüs ağaçları getirip sıtmaya karşı bağışıklık kazanmış olan Sudanlılara diktirerek bu salgının önüne geçmiştir. Bu şartlar altında binbir zorluklarla kazanılan Gedera'da günümüzde takriben 30 bin kişilik bir nüfus yaşamını sürdürmektedir. Bk. Krupp, a.g.e., s. 34.

¹⁸ A.g.e., s. 35-38.

zorlaştıran en büyük etken durumundaydı. Bunun haricinde gelen göçmenlerin tarım alanında hiçbir tecrübelerinin olmaması burada çok zor bir hayat sürmelerine neden olmuş fakat kendilerini Siyonizm'in iç yaşam dinamiği olarak gördükleri için Filistin'de bu şartlar altında yaşamaya devam etmişlerdir. Buna ilaveten Osmanlı hükümetinin almış olduğu kararlar da bu göçmenleri büyük ölçüde etkilemiştir. Osmanlı Devleti Yahudiler tarafından kurulan kolonilerden hasıl edilen ürünün 1/8'i oranında vergi almaktaydı. Bu şartlar altında bu kolonilerin dışarıdan yardım almaksızın yaşama şansı hemen hemen hiç yok gibiydi. Bilu grubu Baron Rothschild'in büyük çaplı yardımına mazhar olmuştur. Şöyleki Rothschild Ailesi Filistin'deki koloniler için sözkonusu dönemde toplam 70 milyon altın Frank yardım yapmıştır. Bu sayede 40 yerleşim yeri kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nin toprak satışını yasaklamasına rağmen rüşvetçi ve yolsuz yerel idareciler yüzünden 40 bin hektarlık toprak satın alınmıştır.¹⁹

İkinci Göç Dalgası

Rusya'nın Japonya karşısında aldığı yenilgi sonrasında ortaya çıkan siyasi atmosfer ikinci büyük göç dalgasının başlamasına neden olmuştur. 1904 yılında başlayıp I. Dünya Savaşı'na değin süren ikinci göç dalgasıyla birlikte 40 bin kişi Filistin'e gelmiş ancak ilkinde olduğu gibi birçoğu geldikleri yörelere tekrar dönmek zorunda kalmışlardır.²⁰ 1904 ve 1906 yılları arasında Filistin'e gelen genç insanlar genelde hakiki işçi olmaktan uzak idealist kişilerdi. Bu kişiler Rusya ve Polonya'nın orta sınıfına mensup ve Filistin'de sosyalist bir toplum düzeni kurmak için yanıp tutuşan kimselerdi. Filistin'de Yahudiler tarafından daha önceki dönemlerde tek tük kısa süreli sendikalar kurulmuş ve grevler yapılmıştır. Fakat Filistin'de işçi hareketinin²¹ tarihi 1904 yılında Gomel Grubu'nun gelmesiyle birlikte başlamıştır.

¹⁹ A.g.e., s. 40.

²⁰ Heller, a.g.e., s. 64.

²¹ İşçiler *Poale Zion (Siyon İşçileri)* ve *Hapoel Hazair (Genç İşçi)* adları altında 1905 yılında örgütlenmişler ve başlangıçtan itibaren kendilerini siyasi parti olarak algılamışlardır. Bunun yanında bu örgütler daha başka görevleri de yerine getirmişlerdir. Çünkü söz konusu dönemde Filistin'de hiçbir sendika ve sosyal kurum mevcut değildi. Hapoel Hazair'in belli bir doktrini olmamasına rağmen Poale Zion güçlü bir doktrinle ortaya çıkmıştı. Hapoel Hazair bağımsız bir örgüttü. Buna karşılık Poale Zion aynı adlı dünya örgütünün ve İkinci Enternasyonal'in bir şubesi durumundaydı. Poale Zion sosyalist bir toplum düzenini savunduğu için sınıf mücadelesini kaçınılmaz olarak görmekteydi. Ancak Rusya'da ve dışarıda yapılmış analiz ve projeksiyonların bu yeni ortama yani

İkinci göç dalgasıyla birlikte Filistin'e gelen kişiler siyonist işçi hareketinin çekirdeğini oluşturmuş ve sonraki dönemlerde kurulan çeşitli işçi partilerini, siyonizmi ve İsrail Devleti'ni yönetmişlerdir. Bu kişiler için kol gücü bir gereklilikten çok başlı başına ahlaki bir kıymet olma özelliği taşımaktaydı ve bu insanların düşüncesine göre, Yahudi insanı ancak bu sayede toplumsal ve milli derterinden kurtulabilirdi. Özgürlüklerinden büyük bir gurur duyan bu göçmenler dışarıdan gelen her türlü yardımı da reddedip gündelikçi olarak çalışmayı yeğlemişlerdir. Bu kişiler gerçek manada işçi olmak istedikleri için tarım kolonileri de kurmuşlardır. Ben Grurion'un ifadesine göre bu insanlar Polonya ve Rusya'da yaşanan şekliyle Yahudi diasporasına, sosyalizme ve siyonizme olan inançlarını kaybetmiş kişilerdi. Yani bu idealist grup İsrail'i yolun sonu, varılacak son sığınak olarak görüyordu. Bu genç insanlar hem güçlü mistik ve romantik hem de iyimser ve icraat insanı olma özelliğine de sahiptiler. İkinci göç dalgasıyla gelen kişiler homojen bir grup oluşturmaktan çok uzaktı. Bu kişiler arasında her şeyden önce anlaşabilecekleri ortak bir dil bulunmamaktaydı. Söz konusu bu grubun hemen tamamı geleneksel Yahudi çevresinde büyümüş, Yiddiş konuşan ve biraz İbranice anlayan insanlardan oluşmaktaydı. Bunlar sosyalizm düşüncesinden etkilenme yerine daha çok Tevrat'tan ve Yahudi Edebiyatı'ndan etkilenmişlerdi. Asimile olmuş ailelerden gelenler ise sadece Rusça konuşmaktaydılar. Bu durumda bu kişilerin aşmaları gereken ilk engel ortak bir dilin oluşturulması yolundaydı. Örneğin Ben Gurion çok iyi İbranice konuştuğu için bu kişiler arasında büyük bir saygıya mazhar olmuştu.²² İkinci göç dalgasına liderlik eden kişilerin ortak bazı özellikleri bulunmaktaydı. Bu özellikleri genel hatlarıyla aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

Filistin gerçeklerine de uymadığını görüyordu. Böylece Poale Zion'un Filistin şubesi Ben Gurion ve Ben Zwi önderliğinde Rusya'daki ideologların etkisinden uzak bağımsız bir yol takip etmiştir. Bu şartlar altında Poale Zion Filistin'de İbranice'yi kabul etmiş ve tarım birlikleri kurmaya başlamıştır. Yani bu organizasyon gücünü ve kuvvetini gerçekçi projelere yöneltmiş ve *Haşomer (Muhafızlar)* adı verilen bir savunma örgütüne meydana getirmiştir ki bu örgüt I. Dünya Savaşı sırasında Filistin'de Yahudi kolonilerini korumuştur. Poale Zion'un ideolojik tutumuna karşı, Hapoel Hazair bütün teorik kısır çekişmelerden uzak durmak suretiyle pragmatik bir tutum sergilemiştir. Yani bu örgüt kol gücüne Yahudi halkının acılarını dindirecek bir araç ve süreç olarak bakıyordu. Hapoel Hazair Filistin'in yeniden imarından ve ihyasından yana olduğu için Poale Zion'un sınıf mücadelesine cephe almıştı. Bu yüzden „*işin fethi*“ bu örgütün siyasi aktivitelerinin başında gelmekteydi. Bu grup pasifist bir tutuma sahip olduğu için Haşomer'in kuruluşuna katılmayı da reddetmiştir. Hapoel Hazair'i Aron David Gordon, Josef Ahranovitz ve Yosef Sprinzak gibi kişiler yönetmişlerdir. Bk., Laqueur a.g.e., s. 299-304.

²² Laqueur a.g.e., s. 150.

- 1) Kökenleri ve yaşları aynı olan bu kişiler Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın kuzeyinden geliyordu (Ben Gurion, Ben Zwi, David Block, David Remes, Berl Kaznelson, Israel Schochat vb.)
- 2) Hemen hepsi İbranice'yi geleneksel dini okullardan öğrenmişlerdir. Hepsi özel hayatlarında ortodoks Yahudiliği reddetmelerine karşılık, Yahudi geleneklerine çok güçlü bir bağlılık hissediyorlardı. Yani hiçbirinde radikal bir din karşıtlığı söz konusu değildi.
- 3) Amaçları ve ilgi alanlarında büyük bir benzerlik göze çarpıyordu. Hemen hepsinin kültürel faaliyetlere karşı büyük ilgisi vardı. Birçoğu kitap yayınlamış, bir kısmı da amatör filolog olarak çalışmalarda bulunmuştur. Örneğin bunlardan Berl Kaznelson İbranice'nin hakiki ustası olduğu için Filistin'de yaşayan Yahudiler arasında büyük itibar görmüştür. Ben Gurion ise özellikle felsefeyle ilgilenmiştir. Bu kişilerin hemen tamamı siyasi kariyerlerine Petah Tikva'da tarım işçisi olarak başlamıştır. Bunlardan Ben Gurion ve Ben Zwi aynı zamanda İttihat ve Terakki döneminde İstanbul Üniversitesi'nde eğitim görmüşlerdir. Hepsi 20'li yılların başında parti ve sendika yöneticileri olarak faaliyet göstermiştir.
- 4) Bu liderler yeni şartlara uyum sağlama ve yeni şeyler öğrenme hususunda büyük bir yetenek göstermişlerdir.
- 5) Bu kişiler özel hayatlarında da mütevazı ve eşitlikçi düşüncüyü savunan kişilerdi. Bu eşitlikçi düşünce Rusya Yahudileri geleneğinde çok köklü bir yere sahiptir.
- 6) Bu insanlar demokrasiye sarsılmaz bir şekilde inanıyorlar ve siyonizmde de fanatik bir tutum sergiliyorlardı. Liberal değil, sosyalisttiler.²³

Bu göç dalgasıyla gelen kişiler yukarıda görüldüğü gibi devlet kurmaya yetkin ve elverişli 'Yeni Yahudi İnsanı'nı meydana getirmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. İşçilerden oluşan bu grup Filistin'de tarımın gelişmesine ve 1948'de İsrail'in kurulmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu grupla gelenler arasında Ben

²³ A.g.e., s. 152.

Gurion gibi İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan eden ilk Başbakanı da bulunmaktadır.²⁴

Doğu Avrupa'dan Filistin'e gelen göçmen sayısı yıllık 3 ila 5 bin arasında değişmekteydi. I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Osmanlı topraklarında takriben 420 bin Yahudi²⁵ bulunmaktaydı. Yahudiler genellikle büyük şehirleri tercih etmekteydiler. Örneğin Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarında yaşayan 100 bin Yahudi'nin 70 bini İstanbul'da, kalanların büyük çoğunluğu da Edirne'de yaşıyordu. Anadolu'da yaşayan 60 bin Yahudinin 35 bini İzmir'de toplanmış bulunmaktaydı. 50 bin Suriye Yahudisi'nin 40 bini iki büyük şehir olan Halep ve Şam'da yaşamaktaydı. Kudüs'te ise Filistin'de yaşayan 120 bin yahudinin üçte ikisi yaşamaktaydı.²⁶

Birinci Dünya Siyonist Kongresi²⁷ ve Teodor Herzl²⁸

²⁴ Hermann, a.g.e., s. 34.

²⁵ Bu nüfusun Osmanlı İmparatorluğu'nda yörelere göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Avrupa Türkiyesi	100 bin
Anadolu	60 bin
Suriye	50 bin
Filistin	120 bin
Mezopotamya	60 bin
Arabistan (Yemen)	30 bin (takribi rakamlar)

Bk., Trietsch, Davis, Die Juden der Türkei, Veit & Tomp Verlag, Leipzig 1915, s. 7, Hugo Grothe (der.) *Schriften des Deutschen Vorderasienkomitees*.

²⁶ A.g.e., s. 20.

²⁷ Daha sonra hemen her yıl yapılan Dünya Siyonist Kongreleri bir çok bakımdan önem taşımaktadır. Herşeyden önce bu kongreler bir çeşit temsilciler meclisi ve kanun koyucu gibi çalışmıştır. Bunun yanında söz konusu bu örgütlenme, Yahudiler için bir liderin otoritesine bağlı olarak parlamenter demokrasiyi uyguladıkları bir platform olmuştur. Bu kongreler bir anlamda siyonistleri eğitmiş ve ortak problemlerinin tartışıldığı bir platform oluşturmuştur. Herzl siyonist hareketin ivmesini kaybedeceği endişesini taşıdığı için bu kongrelerin düzenli olarak her yıl yapılmasını kararlaştırmıştır. Herzl'in ölüm yılı olan 1903 yılına kadar altı kez Dünya Siyonist Kongresi toplanmıştır. İlerleyen kongrelerle birlikte delege sayısı artmış ancak ilk kongredeki o heyecan ve ruh biraz sönmüştür. Çünkü daha sonraki kongrelerde daha çok teknik konular gündeme alınarak karara bağlanmıştır. Böylece kongre ileride oluşacak olan Yahudi Milleti'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Kongre üyeleri 18 yaşını tamamlamış siyonistlerden oluşmaktaydı. Bunlar "*Şekel Vergisi*" adı verilen bir vergi ödemekteydiler ki ancak bu şartla kongre seçimlerine katılma hakkı elde edebiliyorlardı. II. Dünya Siyonist Kongresi'nde "*Yahudi Koloni Bankası*" kurulmuştur. Bu bankanın görevi Filistin'in kolonileştirilmesini desteklemektir. Bunun yanında Eski Yahudi tarım kanunundan esinlenerek- ki bu kanuna göre, Filistin toprakları özel mülk olmayıp toplumun ve Tanrı'nın malıdır- Filistin'de Yahudi toprak ağalarının çıkışını önlemek amacıyla "*Yahudi Milli Fonu*" oluşturulmuştur. Bu fon sadece Suriye ve Filistin'de toprak alımı için kullanılmaktaydı. Bu fonun kurulmasından sonra Yahudi teşkilatının esas görev alanı toprağa uluslararası hukuk garantisini altında göçmen yerleştirmeye kaymıştır. Yani böylece Siyonizm sadece siyasi ve diplomatik alanlarda faaliyet göstermekle kalmamış, bunun yanında Filistin'de pratik çalışmalara da yönelmiştir. Bu bağlamda vurgulamadan geçemeyeceğimiz bir diğer nokta ise, Yahudi milliyetçiliğinin homojen bir bütün oluşturmaktan uzak olduğudur. Yahudi milliyetçiliğini genel hatları itibarıyla üçe ayırmak mümkündür:

Doğu Avrupa’da Yahudi hareketinin durakladığı dönemde Theodor Herzl’in siyasi siyonizmin lideri olarak öne çıktığını görmekteyiz. T. Herzl Avrupa’nın zengin Yahudi ailelerini (Rothschild, Baron Hirsch vs.) siyonizm için – *İsrail Devleti’nin kurulması için Filistin’de toprak elde edilmesi-* kazanmaya çalışıyordu. Herzl’in Yahudi sorununa modern bir çözüm bulmaya çalıştığı “*Judenstaat*” (Yahudi Devleti) adlı broşürü Şubat 1896’da yayınlanmış ve bu eser daha sonra siyasi siyonizmin programı haline gelmiştir. Herzl’in burada savunduğu düşünceye göre, milli Yahudi sorununu çözmek için bu konunun dünya sorunu haline getirilmesi gerekmektedir. Yani Herzl, siyonizmi Yahudilerin milli bir dünya görüşü haline getirmiştir. Herzl bu sorunun aşılması için uluslararası hukuk tarafından garanti altına alınmış bir toprak parçasının Filistin veya Arjantin’de elde edilmesi gerektiğini savunmaktaydı.²⁹

Bu eseri T. Herzl’e çeşitli Yahudi organizasyonları nezdinde büyük bir prestij kazandırmış ve *Kadima* ve *Siyon* gibi cemiyetler ona, siyonizmin liderliğini üstlenmesi için çağrı yapmışlardır. Diğer taraftan bu eser çıkarları zedelenen veya zedelenecek kişi ve kuruluşlar tarafından yayılım ateşine tutulmuştur. Yani ortodoks Yahudilerin büyük kısmı dini ideallerle milli değerlerin siyonizmin öne sürdüğü siyasi aktiviteyle yer değiştirmesine karşı çıkmaktaydı. Yahudi toplumunun sosyalist

-
- 1) Siyasi Milliyetçilik: Başını T. Herzl’in çektiği bu milliyetçiliğe göre, Yahudi milletinin devletsiz düşünülmesi imkansızdır.
 - 2) Kültür Milliyetçiliği: Liderliğini Achaad Haam’ın yaptığı bu milliyetçilik, Yahudi Milleti’ni tarihi ve manevi bir bütünlük olarak algılıyor ve Filistin’i ortak manevi bir merkez olarak görüyordu.
 - 3) Demokratik-Etnik Milliyetçilik: Diaspora milliyetçiliği de denilen bu milliyetçiliğe göre, Yahudi Milleti biyolojik ve etnik bir kollektif birlikten başka bir şey değildir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Heller, a.g.e., s. 25-58.

²⁸ Theodor Herzl (Binyamin Ze’ev 1860-1904) 2 Mayıs 1860 yılında Budapeşte’de varlıklı Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Herzl’i annesi zamanın Alman-Yahudi Aydınlanması geleneğine uyarak eğitmiştir. Daha sonra ailesiyle Viyana’ya göç eden Herzl burada hukuk ve ekonomi eğitimi almıştır. Bir süre hukukçuluk yapan Herzl daha sonra mesleğini bırakarak kendini yazarlığa vermiş ve çeşitli gazetelerde Almanca makaleler yazmıştır. Tiyatro oyunları da yazan Herzl bu konuda istenen başarıyı sağlayamamıştır. Eserleri daha çok vasat olarak nitelendirilebilen Herzl bu konuda hakettiği yere gelemediğine inanmaktaydı. Esasında asimile olmuş bir aileden gelen Herzl önceleri siyonizm için hiçbir ilgi duymazken, Wilhelm Yensens adında bir Yahudinin yazmış olduğu “*Köln’deki Yahudiler*” adlı kitabını okumasıyla birlikte gettonun Yahudi insanının ruhunu nasıl tahrip ettiğini görmüş ve milli Yahudi meselesiyle ilgilenmeye başlamıştır. Bu konuyla asıl ilgisi ise Pariste “*Neue Freie Presse*” nin muhabiri olarak bulunduğu sırada Fransa’daki antisemit tutum sayesinde – özellikle Dreyfus Davası’nın etkisiyle - meydana gelmiştir. T. Herzl’in hayatı için bk., Bein, Alex, *Theodor Herzl*, Ashgate Publishing, Philadelphia 1945 ve Lewisohn, Ludwig, *Theodor Herzl*, Longman Publishing, Cleveland 1955.

²⁹ Heller, a.g.e., s. 66.

ve liberal kanadı ise, T. Herzl'in kişiliğinde yapay ve reaksiyoner bir milliyetçilik görüyordu. "Hoveve Siyon" hareketi de hem Türk hükümetinin kızgınlığını üzerine çekeceği hem de kendilerinin yürüttükleri pratik kolonizasyon çalışmalarına engel olacağı için Herzl'e karşı çıkmaktaydı.³⁰ Londra ve Viyana Hahambaşlıları da Herzl'in planına karşı çıkanlar arasında yer alıyorlardı. Hatta daha önceleri T. Herzl'e yakın durmuş olan Viyana Hahambaşısı Moritz Güdemann özel bir broşür yayımlayarak Herzl'in düşüncelerini protesto etmiş ve Yahudilerin bir millet olmadığını ve siyonizmle Musa İnanıcı'nın bağdaştırılamayacağını iddia etmiştir. Herzl bu iddialara siyonist teşkilatın yayın organı olarak kurduğu "Die Welt" gazetesinde cevap vermiştir. Daha I. Dünya Siyonist Kongresi düzenlenmeden önce T. Herzl sağlığını ve özel hayatını hiçe sayarak siyonizm için çalışmaya başlamıştır.

Herzl faaliyetlerini genel olarak diplomatik alanda yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda zamanının güçlü ve etkili şahsiyetleriyle görüşerek onları davası için kazanmaya çalışmıştır. Herzl'in görüştüğü kişilerin başında zamanın Alman İmparatoru II. Wilhelm gelmektedir. Herzl Alman yönetimini Filistin'de Almanya'nın himayesi altında bir Yahudi Devleti kurmak için ikna etmeye çalışmış ve Almanya'dan siyonistleri Osmanlı Devleti nezdinde desteklemesini istemiştir. Lakin II. Wilhelm Türkiye ile olan ilişkilerini zedelemek istemediği ve Sultan Abdülhamit'in bu konudaki hassasiyetini bildiği için Herzl'e istediği desteği vermemiştir. Hatta Herzl bir grup siyonistle birlikte II. Wilhelm'in Türkiye'yi³¹ ikinci ziyaretinde kutsal topraklara kadar gitmiş ve Almanya'nın dikkatini davası için çekmeye çalışmıştır. Alman İmparatoru, Herzl ve arkadaşlarını 2 Kasım 1898'de Kudüs'te kabul etmesine rağmen, Abdülhamit'i gücendirmemek için siyonizm konusuna pek ilgi göstermemiş ve kabul heyetine soğuk davranmıştır. Herzl'in

³⁰ Hoveve Siyon'un T. Herzl'e karşı oluşunun daha önemli nedenleri de bulunmaktaydı. Çünkü Herzl'in ortaya koyduğu siyonist hareketle kendilerinininki arasında önemli farklılıklar bulunmaktaydı. Gizli getto metodları ve kapalı bir toplumu tercih eden Hoveve Siyon hareketi kamu alanında siyasi faaliyet göstermeye karşıydı. Bunun yerine pasif ve faydacı bir politikayla Filistin'i yavaş yavaş kolonize etmeyi amaçlıyordu. Yani bu kolonileştirme siyasi olmayacaktı. Bu hareket Filistin'i daha çok manevi bir merkez olarak görmekteydi. İki organizasyon arasındaki en hayati konu ise Hoveve Siyon hareketinin Yiddiş denilen melez dili kültür dili olarak seçmiş olmasıydı ki bu durum kendini milli olarak tarif eden ve bundan dolayı da İbranice'ye büyük önem veren siyonistler tarafından kabul edilemez bir durumdu. Ayrıntılı bilgi için bk. Encyclopaedia Judaica (1971), UR-Z, 16. Cilt, Kudüs, Keter Publishing, s. 1037-46.

³¹ Bu çalışmada Batı Literatürü'ndeki geleneğe uyularak bu kavram „Osmanlı İmparatorluğu“ anlamında kullanılmaktadır.

İstanbul'da yaptığı görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra diplomatik faaliyetlerin merkezi Londra'ya kaymıştır. İngilizlerle görüşmeler esnasında Uganda, Sina Yarımadası (El-Ariş-Projesi) ve Kıbrıs gibi yerler Yahudi yerleşim yeri olarak gündeme gelmiştir. İngilizler Herzl'in Rothschilds Ailesi'nin yardımıyla Sina Yarımadası Projesi'ni gerçekleştirebileceğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle incemelerde bulunmak için Mısır'a bir heyet dahi gitmiştir. Ancak Mısır bu proje için gerekli olan suyun Nil'den sağlanamayacağı gerekçesini öne sürerek bu projeye pek sıcak bakmamıştır. Çünkü verilecek su miktarı Mısır'da tarımı etkileyecek düzeyde bulunuyordu. Bundan sonra Herzl, Siyon'a giden yolda bir ara durak olarak Kıbrıs'a yerleşme planını ortaya atmıştır. Bu projenin de kabul görmemesi üzerine İngilizler tarafından ortaya Uganda Projesi atılmıştır. Siyonist camiayı uzun süre meşgul eden bu proje Herzl'in ölümünden sonra gerçekleşen Yedinci Dünya Siyonist Kongresi'nde kesinlikle reddedilmiş ve gündemden düşmüştür. Herzl'in görüştüğü diğer kişilerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Papa, İtalya Kralı III. Victor Emmanuel, İngiliz Koloni Bakanı Joseph Chamberlain, Lord Cromer ve Rusya'nın önemli şahsiyetleri³² Konstantin Plehwe ve Sergey Witte'dir.³³

Birinci Dünya Siyonist Kongresi 29 Ağustos 1897 yılında çeşitli ülkelerden 197 delegenin katılımıyla İsviçre'nin Basel şehrinde toplanmıştır. Bu kongreye katılanların büyük bölümü yukarıda gördüğümüz gibi Doğu Avrupa'da daha önce örgütlenmiş olan *Hoveve Zion* hareketinin taraftarlarıydılar. Kongrenin önemi aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmaktadır:

- 1) Program ve organizasyon açısından birliğin sağlanması,
- 2) Farklı görüşteki Yahudiler arasında birliğin sağlanması,
- 3) Yahudi halkının milli ve siyasi birliğinin çekirdeğinin oluşturulması,
- 4) Siyonizmin milli Yahudi hareketi olarak meşruiyet kazanması,
- 5) Batı Avrupa ve Doğu Avrupa Yahudileri arasında irtibatın sağlanması.

³² Bunlardan Konstantin Pleve, Rus Çarı II. Nikola'nın iç işleri bakanı olarak 1902 ve 1904 yılları arasında görev yapmıştır. Sergey Vitte (1849-1915) ise, 1892 -1903 yılları arasında Maliye Bakanı ve 1905 ve 1906 yılları arasında da Bakanlar Konseyi Başkanlığı yapmıştır. Tarafsız değerlendirmelere göre Rusya'nın en önemli devlet adamlarından biri olan Vitte aynı zamanda yüksek zekası sayesinde başlangıçtan itibaren Başbakan gibi hizmet vererek söz konusu dönemde Rus Dış Politikası'nı derinden etkilemiştir.

³³ Laqueur, a.g.e., s. 102-115.

“*Basel Programı*” olarak tarihe geçen bu kararlar aynı zamanda siyasi siyonizmin amacını da oluşturmaktadır. Bu programın en temel maddesi, Filistin’de hukuki dayanağı olan bir Yahudi yurtluğu elde etmek için faaliyete geçme kararının alınmasıdır. Sözkonusu bu amaca ulaşmak için kongre aşağıdaki araçlardan yararlanmayı öngörmüştür:

- 1) Amaca yönelik olarak Yahudi çiftçisinin zanaatkarının ve tüccarının Filistin’e göçmesini teşvik etmek,
- 2) Tüm yahudiliği uygun yerel ve genel örgütlemelere ayırmak,
- 3) Yahudi milli duygusunun ve bilincinin güçlendirilmesi,
- 4) Siyonizmin amacına ulaşmak için gerekli hükümetlerin rızasını almak için ön hazırlıklara başlanması.³⁴

Basel Programı’nın bu son maddesi uyarınca başkanlığa seçilen T. Herzl’in, Filistin’de toprak elde etme amacıyla Abdülhamit ile görüşmesi de karara bağlanmıştır. Kongre bu hedefe ulaşmak için güçlü bir siyonist teşkilatın olması gerektiğini ortaya koymuştur.³⁵

Sonuçta Herzl Abdülhamit’in 20. yüzyılın başlarında Filistin’de Yahudi göçüne karşı katı tutumunu yumuşatmasıyla birlikte 17 Mayıs 1901’de İstanbul’a gelmiştir. Herzl’in kabulü Sultanın ajanı olarak çalışan ve kendisi de bir Macar Yahudisi olan Arminus Vambery tarafından sağlamıştır. Ama bunun yanında büyük devletlerden birinin de bu konuda insiyatif alması gerekiyordu. Abdülhamit Herzl’i Siyonist olarak değil Yahudilerin reisi ve etkili bir gazeteci olarak kabul edeceğini A. Vambery aracılığı ile bildirmiştir. Vambery, Herzl’e kabul esnasında Abdülhamit’e siyonizmden bahsetmemesini sıkı sıkı tembih etmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Almanya’dan umduğunu bulamayan Herzl bunun üzerine İngiltere’ye yönelmiştir. Fakat İngiliz hükümeti Afrika’da savaşla meşgul olduğu için Başbakan Lord Salisbury konuya siyonistlerin beklediği ilgiyi göstermemiştir. Abdülhamit tarafından kabul edilen T. Herzl’e mecidiye nişanı verilmiştir. Bu görüşmede nelerin konuşulduğu tam olarak bilinmemektedir. Herzl, ikinci kez Hahambaşı Moşe Levi’nin ricası üzerine Haziran 1902’de Abdülhamit tarafından tekrar kabul edilmiştir. Bu ziyarette Herzl, Abdülhamit’ten Filistin’de Türk hakimiyeti altında bir

³⁴ Hermann, a.g.e., s. 22.

³⁵ Krupp, a.g.e., s. 44.

Yahudi yurtluğu elde etmek için toprak talep etmiş ve bunu kabul etmesi halinde Osmanlı Devleti'ne 2 milyon Sterlin yardım yapılacağı vaadinde bulunmuştur. Herzl Abdülhamit'i ikna edebilmek için sürekli yeni bir teklif getirmekteydi. Öyle ki Mayıs 1902'de Kudüs'te bir Yahudi Üniversitesi'nin kurulmasını dahi teklif etmiştir. Herzl'e göre Türkler ancak bu sayede okumak için başka ülkelere gitmek zorunda kalmayacaklardı. Abdülhamit ile Herzl'in görüşlerinin bağdaşması pek mümkün gözüküyordu. Çünkü Herzl'in düşüncesine göre, normal vilayet olarak kalması istenen Filistin'de yerel meclis ve ordu kurulması da öngörülmekteydi. Bunun yanında resmi dil olan Türkçe'nin yanında İbranice ve Arapça'ya da izin verilmesi isteniyordu. Herzl buna karşılık Yahudilerin kayıtsız şartsız Sultana bağlı kalacakları sözünü veriyordu. Ancak bu teklifi kabul etmeyen Abdülhamit Türk egemenliği altında imparatorluğun başka bir yerinde kısmen de Filistin'de Yahudi yerleşimine izin verebileceğini bildirmiştir. Fakat bu teklif siyonistler tarafından kabul görmemiştir. Çünkü dağınık bir Yahudi yerleşim yeri amaca hizmet etmekten çok uzaktı.³⁶

19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nin Yahudilere Karşı Tutumu³⁷

Bursa'nın Orhan Bey tarafından fethiyle birlikte ilk Yahudi Cemaati'nin Osmanlı idaresi altına girdiğini görmekteyiz. Fetihden sonra Bursa'nın Rum halkı göçe tabi tutulurken Yahudilerin şehre tekrar dönmesine izin verilmiş ve şehre gelerek kendilerine ayrılan Yahudi Mahallesi'ne yerleşmişlerdir. Yahudiler Bizans hakimiyeti altında kanunlarla konulmuş olan aşırı kısıtlama ve yükümlülükler altında ezildiği için Bursa'nın Türkler tarafından alınmasını adeta bayram havası içinde karşılamışlardır. Çünkü Bursa Yahudileri böylece bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Orhan Bey'in çıkarttığı bir fermanla hem "*Ez Hayyim*" Sinagog'u kurulmuş hem de Yahudiler bu şehirde hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan ticaret yapma hakkı elde etmişlerdir. Bu ayrıcalıklara karşılık Bursa Yahudi Cemaati devlete haraç vermeye mükellef hale getirilmiştir. Bursa Yahudileri'ne daha sonraki yüzyıllarda Fransa, Almanya, İspanya ve Portekiz'den gelen veya göçe zorlanan

³⁶ Krupp, a.g.e., s. 47.

³⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Besalel, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1999 ve Güler, Naim, *Türk Yahudileri Tarihi-I* (20. Yüzyıl'a kadar), Gözlem Yayınevi, İstanbul 1993.

Yahudiler de katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin büyümesiyle doğru orantılı olarak devletin Yahudi tebası da sürekli bir artış göstermiştir. Edirne'nin I. Murat tarafından başkent yapılmasıyla birlikte bu şehir Balkanların en çok Yahudi nüfusu barındıran şehri haline gelmiştir. İzmir'in Türkler tarafından fethinden önce şehirde hatırı sayılır Yahudi nüfusu bulunmazken, fetihden sonra civar şehirlerde yaşayan Yahudilerin İzmir'e göç etmesiyle birlikte şehirde güçlü bir cemaat meydana gelmiştir. Osmanlı yönetimi fethedilen topraklarda yaşayan Yahudilere daima iyilikle muamele etmiştir. II. Murat döneminde Yahudilerin diğer gayrimüslimler gibi ayrı giysi giymeleri zorunluluğu getirilmiştir. Örneğin Yahudileri diğer gayrimüslimlerden ayırmak için bu cemaat mensuplarına sarı başlık takma mecburiyeti getirilmiştir. Balkanların fethedilmesiyle birlikte bu bölgede yaşayan birçok Yahudi Cemaati Osmanlı hakimiyetine girmiştir.³⁸

İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmet (Fatih) yayınladığı bir fermanla Yahudileri İstanbul'a davet etmiş, burada her türlü özgürlükten yararlanmak suretiyle ticaretle uğraşabileceklerini bildirmiştir. Bu fermanın çıkarılmasından sonra Yahudiler Türkiye'nin diğer yerlerinden İstanbul'a akın ettikleri gibi, fethedilen diğer yerlerdeki Yahudi toplulukları da İstanbul'a nakledilmiştir. Bu dönemde Yahudiler, gerek ekonomik gerekse dini bakımdan Bizans dönemindekiyle kıyas götürmeyecek şekilde ilerleme sağladıkları görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet ticareti canlandırmak için Yahudilere ihtiyaç duymuş ve bu dini cemaate sahip olduğu bu kapsamlı ayrıcalıklara karşılık kelle vergisi ödeme zorunluluğu getirmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısında Fransa ve Almanya'dan gelen Yahudi ailelerin Edirne'ye yerleştiklerini görmekteyiz. Bu topluluğun liderlerinden İzak Sarfati Avrupa'daki soydaşlarına yazdığı mektuplarda Osmanlı İmparatorluğu'nda sahip oldukları avantajlardan ve devletin Yahudilere karşı izlemiş olduğu liberal politikalarından övgüyle bahsetmiştir.³⁹

Joseph Hacker'e göre ise Yahudiler İstanbul'un fethinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Çünkü fetihle birlikte sadece şehirdeki birçok Yahudi cemaati yok olmakla kalmamış, Selanik Cemaati de yok olmuştur. İstanbul'un fethini takiben Bizans Yahudileri arasında hüküm süren Osmanlı karşıtı duygular, 1492'de İspanya

³⁸ Encyclopaedia Judaica (1971), UR-Z, 16. Cilt, Kudüs, Keter Publishing, s. 1530.

³⁹ *A.g.e.*, s. 1532.

ve Portekiz'den kovulan Yahudilerin Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmesiyle birlikte yerini sempatiye bırakmıştır. O kadar ki bazı Yahudiler, Hıristiyanlığı Osmanlı Devleti'nin ve Yahudilerin ortak düşmanı olarak görmüş ve Osmanlı'nın Allah tarafından bu düşmanı cezalandırmak için gönderildiğine inanmışlardır. Söz konusu dönemde özellikle II. Mehmet ve II. Beyazıt'ın Yahudilere karşı tutumları takdir edilmiştir. Çünkü II. Mehmet'in izlediği politikalar imparatorluğun gayrimüslim tebasının dolayısıyla Yahudilerin gerek ekonomik gerekse sosyal-kültürel alanlarda büyük ilerleme sağlamalarına neden olmuştur. II. Beyazıt döneminde Yahudilerin durumu eskiye nazaran biraz kötüleşmiş olsa da gelen göçmenler Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilmişlerdir.⁴⁰

Yahudilerin İspanya ve Portekiz gibi Hıristiyan Avrupa devletleri tarafından sınır dışı edilmeleri II. Beyazıt dönemine rastlamaktadır. II. Beyazıt Yahudilere sempati ile yaklaşmış ve bu göçmenlerin büyük bir bölümünün İstanbul, Selanik ve Edirne'ye yerleştirilmesi için emir vermiştir. Bu göçmenlerden sadece cüzi bir bölümü Filistin ve Mısır'a yerleştirilmiştir. 1492 yılında İspanya'dan göçeden Yahudileri 1497 ve 1498 yıllarında Portekiz'den gelen dindaşları takip etmiştir. Portekiz Yahudileri, İspanya'dan gelenlerin aksine beraberlerinde büyük bir varlık ve servetle getirmişlerdir. Bu göçmenlere Türkiye'deki cemaatler de her bakımdan büyük destek olmuşlardır. Osmanlı yönetiminin gösterdiği hoşgörü ortamında din özgürlüğünün tadına varan Yahudiler cemaat otonomisi de elde etmişlerdir. Gelen göçmenlerin eğitilmiş olması ülkeye ekonomik ve teknolojik alanlarda katkılar sağlamıştır. Yahudiler kısa zamanda mütercim, doktor vs. olarak yönetime ve Osmanlı sultanlarına yakın olmasını bilmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı bugün dahi Yahudi tarih yazarlığında Osmanlı imajı pozitif kalabilmiştir.⁴¹

Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında Suriye ve Filistin valileri sözkonusu bölgede bağımsız bir krallık kurmak için Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanma neticesinde Filistin'deki Yahudi cemaati de derinden etkilenmiştir. Bu ayaklanmadan gerekli dersi çıkararak Osmanlı Devleti yöredeki bütün valileri Osmanlılarla değiştirmiştir. Kanuni 1526 Mohaç Zaferi'nden sonra Budapeşte'ye

⁴⁰ Hacker Joseph R., *Ottoman Policy toward the Jews and Jews Attitudes during the Fifteenth Century*, Free Press, New York 1967, s. 16.

⁴¹ Braude, Benjamin, Lewis, Bernard, *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, Ashgate Publishing, Cilt 1, New York, Londra 1982, s. 117.

(Budin) girdiğinde şehrin diğer sakinleri şehri terkettikleri halde Yahudiler şehri terketmemiştir. Bilakis Yahudi cemaatinin lideri Joseph Solomon Aşkenazi şehrin anahtarını Kanuni'ye takdim eden kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. S. Aşkenazi ve çocuklarına iyilikle muamele eden Kanuni, bu aileye ve nesillerine vergiden ayrıcalık tanıyan bir berat dahi vermiştir. Buna karşılık Budin Yahudileri Osmanlı sultanlarına sadık kalmışlar ve şehri düşmanlara karşı savunmuşlardır. Bu dönemde de Budin Yahudileri'nden İstanbul, Selanik ve Edirne gibi şehirlere göç edenlerin olduğunu görmekteyiz. Bu göç ters istikamette de yani Budin'e doğru da meydana gelmiştir. II. Mahmut döneminde bazı zengin Yahudilerin yeniçerilerle birlikte Osmanlı yönetimine karşı hareket ettiklerini görmekteyiz. Daha çok servetlerini korumak kaygısıyla devlete karşı kazan kaldıran kişilerle işbirliği yapan bu grup isyanın bastırılmasından sonra idam edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasından sonra Abdülmecit döneminde Yahudiler de diğer gayrimüslimlerin yararlandıkları haklardan faydalanma imkanına kavuşmuşlardır.⁴²

Osmanlı sultanları, ülkelerindeki Yahudilere ticareti ve sanayii ilerletmek için gerekli bütün ayrıcalıkları tanımışlardır. Yahudilerin birçok Avrupa dilini bilmeleri herşeyden önce Avrupa Devletleri'yle ticaretlerini istedikleri gibi şekillendirebilmelerine imkan vermekteydi. Diğer önemli bir kolaylık ise İmparatorluğun İskenderiye, Kahire, Bağdat, Şam ve Basra gibi çeşitli başkent ve liman şehirlerinde birçok Yahudi ticaret şirketinin daha önce kurulmuş olmasıdır. Bu durum Selanik ve İzmir'in gelişerek Yahudi ticaret ve sanayisinde oynadığı önemli rolü en iyi şekilde açıklamaktadır. Bu şehirlerdeki cemaatler, uluslararası ticarete Avrupa'dan mal ithal eden Türkiye'den de hammadde ihraç eden yeni merkezler konumuna yükselmişlerdir. Yahudilerin etkin olduğu diğer ticaret kolları ise bankerlik, altın ve değerli taş ticaretidir. II. Mahmut Bağdat'ın zengin bankeri Ezeziel Gabbay'ı sarrafbaşı olarak divanına dahil etmiştir. Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hemen bütün üretim dallarında faaaliyet göstermişlerdir.

Yukarıda gördüğümüz gibi Yahudiler 19. yüzyılın ortalarına kadar ticari, dini ve kültürel alanlarda dünyanın hiçbir yerinde sahip olmadıkları kadar liberal ve özgür bir ortamda kendilerini geliştirme imkanı bulmuşlardır. Yani söz konusu döneme

⁴² Encyclopaedia Judaica, UR-Z, 16. Cilt, s. 1535-36.

gelinceye kadar Yahudiler sürekli Osmanlı Devleti tarafından ayrıcalıklı bir muameleye tabi tutulmuşlardır. Bunun en canlı örneğini Rodos'un Türkler tarafından fethi oluşturmaktadır. Şöyle ki Türkler adayı 1522 yılında büyük zaiyatlar vererek fethettikleri için fetihten sonra ceza olarak ada Hıristiyanlarının şehir surları içinde oturması yasaklanmıştır. Bu yasak adanın İtalyanlar tarafından işgal edilmesine kadar sürmüştür. Hıristiyanlar sadece gün boyunca işlerini görmek ve çalışmak için şehir surları içine girebilirlerken, adadaki 4 bin Yahudi sayıları 5 bini bulan Türk ile birlikte barış içinde yaşamıştır.⁴³ Osmanlı Devleti'nin Yahudi cemaatiyle arasının gerginleşmesi 19. yüzyılın sonlarına doğru yani 1880-85 yılları arasında "*Hibat Siyon*" hareketiyle Filistin'e sistematik göçlerin başlamasından sonra meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti söz konusu bu dönemde Yahudi göçüne karşı olmasına rağmen, 1899 yılında 1000 kadar Yahudiyi ülkesine kabul etmekten geri kalmamıştır. Parasız pulsuz gelen bu göçmenlere; ev, arazi , büyük ve küçükbaş hayvan yardımında bulunulmak suretiyle Bağdat Demiryolu hattına yerleştirilmişlerdir. Davis Trietsch'in ifadesine göre, Yahudilere sadece siyaseten böyle davranılmamış, gelen göçmenler yöre halkı tarafından da sıcak bir şekilde karşılanmışlardır.⁴⁴ Hatta Sultan Abdülhamit kendi özel bütçesinden para ayırarak bu göçmenlere maddi bakımdan destek dahi olmuştur. Bu durum aşağıda göreceğimiz gibi, Abdülhamit'in gerçekten sadece Filistin merkezli bir siyonist göçüne karşı olduğunu, fakat Yahudilerin İmparatorluğun diğer yerlerine yerleşmesine izin verdiğinin samimiyetini belirtmesi açısından dikkate değer bir husustur.

Abdülhamit'in Yahudi Göçü Karşısındaki Tutumu

Abdülhamit Doğu Avrupa'dan gelen Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı. Çünkü Sultan Filistin'e odaklanan bir Yahudi göçünün ileride devletin başına yeni işler açabileceğinin bilincindeydi. Kendi ifadesiyle medeni Avrupalıların kovduğu kişileri kabul etmeye sıcak bakmayan Abdülhamit gelen göçmenlerin Amerika'ya gönderilmesi gerektiğini de savunmaktaydı. Zamanla Yahudi göçünün durdurulamadığını gören Abdülhamit göç meselesini yeniden

⁴³ Trietsch, *a.g.e.*, s. 20.

⁴⁴ Trietsch, *a.g.e.*, s. 21.

düşünerek bir karara varmıştır. Osmanlı Yahudileri'nin genelde devlete bağlı olduğunu ve Rusya'dan gelen soydaşlarının da Rusya'ya karşı büyük bir kin güttüğünü gören Abdülhamit şöyle bir soru ortaya atmıştır: “*Acaba Rusya'dan gelen Yahudileri imparatorluk Yahudileriyle kaynaştırarak askere alıp Doğu Anadolu'da Ruslara karşı askeri bir güç olarak kullanmak mümkün müdür?*” Sultan böylece Doğu Anadolu Bölgesi'yle merkez (İstanbul) arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamıştır. Abdülhamit bu teklifi hahambaşı Moşe Levi ile Nisan 1893'te görüşmüştür. Ancak bu düşünce bakanlar konseyi tarafından böyle bir uygulamanın diğer gayrimüslimlerle devlet arasında siyasi sorunlara neden olacağı endişesi ile reddedilmiştir. Moşe Levi bu konunun cemaati içinde Yahudilerin askerlik süresince dini ibadetlerini serbestçe yapabilmeleri kaydıyla tartışılmasını sağlamıştır. Ancak bu düşünce uygulanamamıştır.⁴⁵

Abdülhamit'e göre, Avrupa'daki Yahudiler Doğu'da yaşayan ırkdaşlarından daha fazla güce sahip oldukları için birçok Avrupa devleti ülkesinde sayıları artmış, Semit ırkından kurtulabilmek için, Yahudilerin Filistin'e göçmesini teşvik etmekteydi. Fakat Abdülhamit Osmanlı Devleti'nde kafi derecede Yahudi nüfusu bulunduğunu düşünmekteydi. Abdülhamit Filistin'de Arap nüfusun azınlığa düşmesi halinde Yahudilerin yerleştikleri yerlerde kısa zamanda bütün gücü ellerine geçireceklerini ve Arapların yakalarına yapışacaklarını tahmin etmekteydi. Abdülhamit, T. Herzl'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi siyonistlerin Filistin'de sadece ziraat yapmak için bulunmadıklarını, bilakis orada hükümet kurmak, siyasi temsilcileri seçmek gibi şeyler arzu ettiklerini net bir şekilde görebilmekteydi. Kısaca Abdülhamit Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı. Bu konudaki tutumunu en iyi şekilde yine kendisi anılarında şöyle dile getirmektedir: “İmparatorluğumuz dahilinde, halkımızın fertleri olarak ve Bab-ı Ali'nin dirayetli hizmetkarları olarak Yahudilere ne kadar kıymet veriyorsam, Filistin'e dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım.”⁴⁶

⁴⁵ Farhi, David, “Documents on the Attitude of the Ottoman Government towards the Jewish Settlement in the Palestine after the Revolution of the Young Turks (1908-09)”, *Moshe Ma'oz (der.)*, *Studies on Palestine during the Ottoman period*, Keter Publishing, Jerusalem 1975, s. 192.

⁴⁶ Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, Dergah Yayınları, İstanbul 1999, s. 53.

Abdülhamit Döneminde Yahudi Göçü ve Kapitülasyonlar⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde Yahudiler dağınık bir halde yaşadıkları için bir millet topluluğu oluşturamıyorlardı. Osmanlı Yahudileri kendilerini daima devlete bağlı hissettikleri halde Rusya ve Doğu Avrupa'dan gelenlerde böyle bir bağlılık göze çarpmamaktaydı. Üstelik bunlar büyük Avrupa devletlerinin⁴⁸ tabiyetinde oldukları için Osmanlı yönetimi için sürekli bir huzursuzluk kaynağı oluşturmaktaydı. Söz konusu göçlerle Filistin'e yerleşen Doğu Avrupa Yahudileri Osmanlı yönetimi ile Yahudi Cemaati arasındaki geleneksel iyi ilişkilerin de önemli ölçüde zedelemesine yol açmıştır.⁴⁹ Osmanlı Devleti mülteci statüsünde kabul ettiği göçmenleri kanunlara saygıya ve Osmanlı tabiyetine geçmeye çağırıyordu. Gelen göçmenlerin hemen tamamının diğer Avrupa devletlerinin tabiyetinde bulunmaları sözkonusu bu devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarına zemin hazırlamaktaydı. Bu dönemde imparatorluk haricinden gelen Yahudiler sadece Hac ibadeti süresince yani bir ay boyunca Kudüs'te kalma hakkına sahiptiler. Osmanlı topraklarında Avrupa devletlerinin tabiyetinde büyük bir Yahudi kitlesinin olması Avrupa devletlerinin sürekli Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına yol açmış ve Osmanlı yönetiminin Yahudi göçünü durdurmak için aldığı kararların yeterince etkili olmamasına neden olmuştur.⁵⁰

Yukarıda değindimiz gibi, 19. yüzyılın başlarında kendilerini "Aşkenaz Yahudileri" diye adlandıran bir grup Filistin'de görülmeye başlamıştır. Ancak

⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlar ilk kez 16. yüzyılda yapılan bir anlaşmayla Fransa'ya verilmiştir. Böylece Fransa Osmanlı topraklarında yaşayan ve ticaret yapan tebasını koruma hakkı elde etmiştir. Böylece Fransız tüccarlar vergi vermeden Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkı elde etmişlerdir. Bu anlaşma sadece iki hükümdarın hayatta kaldıkları sürece geçerliliğini koruyacaktı. Fakat daha sonra bu anlaşma yenilenmekle kalmamış, sürekli bir hale getirilmiştir. Giderek diğer Avrupa devletleri de bu ayrıcalıklardan yararlanma hakkına sahip olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar kapitülasyonları kaldırmaya muvaffak olamayan Osmanlı Devleti bunun Paris, Berlin ve Londra anlaşmalarıyla uluslararası bir nitelik kazanmasına da mani olamamıştır. İmparatorlukta İslam hukuku sadece müslümanlar için uygulanmaktaydı. Gayrimüslimler için ise kendi iç hukuk kuralları geçerliydi. Yani Osmanlı İmparatorluğunda farklı hukuk sistemleri birarada varlığını sürdürmekteydi. Kapitülasyonların Türk-Yahudi ilişkilerine etkisi için bk. Isaiah, Friedman *The System of Capitulations and its Effects on Turco-Jewish Relations in Palestine 1856-97*, David, Kushner, *Palestine in the late Ottoman Period, Political, Social and economic Transformation*, Salomon Publishing, Kudüs 1986, s. 280-89.

⁴⁸ İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya

⁴⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk., Hacker R., *Ottoman policy toward the Jews and Jews Attitudes toward the Ottomans during the fifteenth Century*, New York 1967, Free Press ve Braude, Benjamin, Lewis, Bernard, *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Functioning of a Plural society*, Longmans Green&Co., 1.cilt New York, Londra 1982.

⁵⁰ Farhi, a.g.e., s. 190.

Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçüne karşı ilk muhalefeti 19. yüzyılın sonlarına doğru birinci göç dalgasıyla birlikte başlamıştır. Söz konusu bu grup Osmanlı'nın farklı din ve ırktaki insanlara karşı çok müsamahalı davrandığını bildiği halde, Osmanlı hukuk sistemi içinde kalmaya pek sıcak bakmamıştır. Şark yaşam tarzını benimsemek istemedikleri için kendilerini Osmanlı toplumundan da soyutlayan bu grup tabiyetinde oldukları devletler sayesinde çıkarlarını iyi bir şekilde koruyabilmiştir. Örneğin 1850'li yıllarda Aşkenaz Yahudileri'nden üç bini Avusturya-Macaristan, bini İngiltere ve biner kişi de Almanya, Amerika, Hollanda ve Rusya tabiyetinde bulunuyordu. Kutsal topraklardaki Osmanlı egemenliğine karşı olan Aşkenaz Yahudileri hamileri olarak siyasi arenada boy gösteren Avrupa devletlerine dört elle sarılmışlardı. Filistin'de yabancı desteği arayan Arap ve Kıpti gibi unsurlar da olmasına rağmen, Aşkenaz Yahudilerinin böyle bir destekten beklemedikleri daha farklı bir şeydi. Aşkenaz Yahudilerinin bu özelliklerinden dolayı Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmamalarına karşılık, 16. yüzyıldan beri Yahudi Cemaati içinde çoğunluğu oluşturan Saferad Yahudileri resmen tanınmıştır. Çünkü Aşkenaz Yahudileri sürekli olarak Osmanlı toplumunda suyun içindeki yağ misali uyumsuzluk kaynağı olmuşlardır.⁵¹ Aşkenaz Yahudileri sadece Osmanlı Devleti ile çatışmaya düşmekle kalmamış, 16. yüzyıldan beri Yahudi cemaati içerisinde çoğunluğu oluşturan Seferad Yahudileriyle de anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Aşkenazlar, Seferadların Filistin'de sahip oldukları öncelik ve ayrıcalıklara sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Hatta Seferadlar Aşkenazların kutsal topraklarda yaşadıkları için ekstra bir vergi ödemeleri gerektiğini ve Seferad hukukuna tabi olmalarını dahi istemişlerdir.⁵²

Kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçü karşısındaki tutumunu etkileyen en önemli faktörlerden biriydi. Şöyleki kapitülasyonlara duyulan öfke Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini temelden reddetmekteydi. Esasen devlet yönetimi Yahudilerin Filistin'de toprak satın alarak yerleşmesine karşı olduğundan burada Yahudi yerleşimini engellemek amacıyla bir dizi önlem almıştır. Bu önlemlerin başında Filistin'de Müslüman nüfusu artırma çabaları gelmektedir. Bu bağlamda

⁵¹ Friedman, Isaiah *The System of Capitulations and its Effects on Turco-Jewish Relations in Palestine 1856-97*, Kushner, David, *Palestine in the late Ottoman Period, Political, Social and economic Transformation*, Salomon Publishing, Kudüs 1986, s. 280.

⁵² A.g.e., s. 281.

devlet buraya İmparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen (Cezayir, Balkanlar ve Kafkasya) Müslüman nüfusun yerleşmesini teşvik etmiştir. Bu nedenle devlet burada Kafkasya'dan gelen Çerkezleri⁵³ yerleştirme politikasını yürürlüğe koymuş, ancak elverişsiz doğal koşullar yüzünden bunda tam başarı sağlayamamıştır. Diğer yandan Yahudi göçmenler Osmanlı tabiyetine girmeye, devletin hukuk sistemini kabule ve dış güçlerin himayesini redde çağrılmışlardır. Kendilerine bunu kabul ettikleri takdirde birçok ayrıcalıktan yararlanabilecekleri bildirilmiştir. Bu ayrıcalıklardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: karşılıksız toprak verme, vergiden ve askerlikten belli bir süre muaf olma ve imparatorluğun diğer unsurları gibi dini hürriyetlerden yararlanmadır.⁵⁴

Osmanlı Devleti açısından Filistin sorununun bir de uluslararası boyutu bulunmaktaydı. Çünkü devletin bu bölgeyle ilgili aldığı hemen tüm kararlar Avrupa devletleri tarafından protesto edilmekteydi. Osmanlı yönetimine göre, Yahudileri Filistin'de yerleşmeye teşvik eden büyük devletlerin amacı ikinci bir Bulgar sorunu yaratmaktı. Avrupa devletlerinin olaylara müdahalesi ve yerel yönetimin İstanbul'a karşı sadakatsizliği yüzünden göçü önlemeye yönelik alınan tedbirler bir türlü uygulanamamıştır. Avrupa devletleri aslında söz konusu bölgede Osmanlı egemenliğini sulandırmak için Yahudileri bir araç olarak kullanıyorlardı.⁵⁵

İttihatçılar ve Yahudi Cemaati Arasındaki İlişkiler

Feroz Ahmet'e göre, İngiliz kaynaklarından ve İstanbul'un tutucu gazetelerinden 1908 Devrimi'ni araştıran bir kişi, Yahudilerin İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde oynadıkları rol hakkında hayrete düşebilir. Bu kaynaklara inanılacak olursa İttihat ve Terakki Cemiyeti, Yahudilerin amaçlarını gerçekleştirmek için

⁵³ Özellikle bugün Ürdün'de yaşayan Çerkezler bahsedilen dönemde Filistin'de tutunamayıp bu ülkeye göç etmiş kimselerdir. O zamanlar Filistin'deki yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğu bataklık ve sazlıktı. Bu bataklık ve sazlıklar kurutularak şimdilerde nüfusu 30-40 binlerde olan şehirler meydana getirmişlerdir. Yahudilere toprak satışı da yasak olduğu için Doğu Avrupa'dan gelenler adeta ölüm kalım savaşı vermişler, çeşitli hastalıklardan ölmüşler ama geriye dönmemişlerdir. Çünkü gelen bu kişiler (*siyon*) idealleri uğruna mücadele ettiklerinin farkındaydı. Kaldı ki Doğu Avrupa'dan gelen bu göçmenlerin maddi durumları Osmanlı Devleti'ndekiyle karşılaştırıldığında daha iyiydi. Filistin'de kendilerini zorlu bir mücadelenin beklediğini biliyorlardı. Filistin e müslüman göçmen yerleştirilmesi Yahudilerin bölgeye göçlerini engellemeye yönelik alınan tedbirlerden sadece biriydi. Abdülhamit döneminde söz konusu bu göçlere ve siyonizme karşı alınan diğer tedbirler için bk. Öke, Mim K., *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, Çağ Yayınları, İstanbul 1991, s. 83-98.

⁵⁴ Friedmann, a.g.e., s. 282.

⁵⁵ Friedmann, a.g.e., s. 286.

kullandıkları bir Yahudi-Mason komplosundan başka bir şey değildir. İddia edildiği gibi abartılı düzeyde olmasa da İttihat ve Terakki ile Yahudiler arasındaki ilişkilerde gerçek payının olmadığını iddia etmek mümkün gözükmemektedir. F. Ahmet'e göre, Osmanlı Yahudileri 1908 öncesi ve sonrasında İttihatçı hareket içinde önemli bir rol oynamalarına rağmen, hiç bir zaman hareketi kendi amaçları doğrultusunda kullanabilecek bir güce sahip olamamışlardır. İki grup arasındaki bu ilişki tarihi şartların meydana getirdiği bir işbirliğinden başka bir şey değildir. Gerçekten bu çıkar birliği o derece güçlüydü ki, Yahudi Cemaati'nin İttihat ve Terakki'ye verdiği destek tamdı.⁵⁶

Masonlarla İttihatçılar arasında bazı ilişkilerin varlığı Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki, Almanya'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne 2 Şubat 1916 tarihinde yazılan gizli bir rapor tarafından doğrulanmaktadır. Bu raporda söz konusu gizli kaynağın bildirdiğine göre, 1910 yılına kadar İttihatçılar'la Fransız Masonları arasında çok gizli bir ilişki hüküm sürmüştür. Fakat bu ilişki İstanbul'da Alman nüfuzunun artmasıyla doğru orantılı olarak azalmıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra Paris, İttihatçılarla Fransız Locası arasında bozulan ilişkileri yeniden canlandırmak için gayret etmiştir.⁵⁷ Devrim'in ilk yıllarında Mahmut Şevket Paşa⁵⁸ Yahudilerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne müdahale etmesinden büyük ölçüde rahatsız olmuştur. Başka bir deyişle ikili bir hükümetin varlığı idari işleri durdurma noktasına getirmiş ve karışıklıklara neden olmuştur. Bunun üzerine M. Şevket Paşa komite üyelerinin hükümet işlerine ve parlamentoya müdahale etmelerine müsaade edilmeyeceğini bildirmiştir. M. Şevket Paşa'nın böyle bir karar almasının temel nedeni komitede egemenliği eline geçirmiş olan Yahudi ve Mason öğeleri dizginlemektir. Özellikle M. Ş. Paşa'nın Cavit Bey'e⁵⁹ karşı duyduğu

⁵⁶ Ahmad, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 123-24.

⁵⁷ Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes, R 14142, Türkei No. 198.

⁵⁸ Mahmut Şevket Paşa (1856-1913) 31 Mart Hareketi'ni bastırmak için Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a girmeden önce, Kosova Valiliği, I. II. ve III. Ordu müfettişlikleri yapmıştır. İsyanın bastırılmasından sonra kurulan İbrahim Hakkı Paşa ve Said Halim Paşa Kabineleri'nde Harbiye Nazırı olarak görev yapmıştır. 23 Ocak 1913'te yapılan Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra kurulan hükümette Sadrazam ve Harbiye Nazırı olarak hizmet veren Paşa 11 Haziran 1913 tarihinde düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştür. M. Şevket Paşa'nın biyografisi için bk. Sarıgöl, Adem, *Harbiye Nazırı M. Şevket Paşa'nın Günlüğü*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 5-6.

⁵⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli simalarından olan Mehmet Cavit Bey kurulan hükümetlerde önce Maliye Nazırı olarak görev yapmış ve Şubat 1912 den itibaren de Nafia Nazırlığı'na (*Bayındırlık Bakanlığı*) getirilmiştir.

nefret bu işin üzerine tuz biber ekmiştir. Çünkü Cavit Bey'e karşı yapılan suçlamalar siyonizmi desteklemesinden Yahudileri önemli makamlara getirmesine kadar uzanmaktaydı. M. Şevket Paşa'ya göre, Arnavutluk'taki huzursuzluğu gidermek için, Arnavutlara muhataplarının Selanik'teki Yahudi cemaati değil İstanbul'daki hükümet olduğunun hatırlatılması gerekmektedir.⁶⁰

İttihatçılar, Hıristiyanların ekonomideki tekellerini kırmak için Türkleri ve Yahudileri destekleyerek bu unsurlardan müteşekkil bir yerli burjuva sınıfı yaratmayı amaçlamışlardır. Yahudi cemaati ilk Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ilkönce 4 daha sonra Selanik'in I. Balkan Savaşı sonunda elden çıkmasını müteakiben 3 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Yahudiler hiçbir seçim bölgesinde milletvekili seçilmek için gerekli sayı olan 100 bine ulaşamadıkları halde bu uygulamanın aksine İstanbul, Bağdat, Selanik ve İzmir gibi dört büyük şehirde milletvekili çıkarmalarına müsaade edilmiştir.⁶¹ Yahudiler kurulan İttihatçı hükümetlerde müsteşar, teknokrat vb. görevlerde de bulunmuşlardır. Bunlardan Emanuel Salem Meclis'e getirilecek yeni yasaları hazırlamakla sorumlu iken, Nissim Russo Maliye Bakanlığı'ndaki iç kabinenin şefi, Samuel Israel başkent polisinin siyasi şube müdürü olarak görev yapmıştır.⁶²

İttihat ve Terakki Yönetimi ve Filistin Sorunu

Jön Türklerin iktidara gelmesi imparatorluğun gayrimüslim tebası arasında sevinçle karşılanmıştır. Böylece Filistin Yahudileri de diğer azınlıklar gibi bu yönetim değişikliğinin meydana getirdiği hürriyetçi ortamda ya kendi devletlerini kurma ya da otonom bir yönetime sahip olma mücadelesine başlamışlardır. Bu dönemde yüksek öğrenim görmek ve siyasette aktif bir rol alabilmek için İstanbul'a gelen Yahudi gençleri arasında gelecekte İsrail Devleti'nin çeşitli kademelerinde önemli görevlerde bulunacak olan David Ben Gurion, İzak Ben Zvi, David Ramez gibi şahsiyetler de yer almaktaydı. Ben Zvi amaçlarını şöyle dile getirmiştir: "Siyonizm yeni bir döneme girmiştir. Bu yüzden faaliyetlerimizin merkezini

⁶⁰ Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes, Telegramm 23 April 1911 von Marschall an die Regierung, R 14160, TÜRKİE No. 198. İttihat ve Terakki Partisi ile Sabetaycı-Mason ilişkisi için bk. Zorlu, Ilgaz, *Evet Ben Selanikliyim, Türkiye Sabetaycılığı Makaleler*, Zvi-Geyik Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2002, s. 61-66.

⁶¹ Trietsch, a.g.e., s. 83.

⁶² Ahmad, a.g.e., s. 129.

gerçeklerin ışığında Şark'a kaydırmalıyız... Osmanlı hükümeti ve parlamentosuyla görüşmelerde bulunmalıyız...''⁶³ İstanbul'da ilk siyonist organizasyon bir banka adı altında Victor Jacobsen tarafından Eylül 1908' de kurulmuştur. V. Jacobsen, Musevi cemaatinin önemli kişileri, Yahudi asıllı milletvekilleri ve İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurmayı başaramış bir kimseydi. Siyonistler, siyonizmi İstanbul ve Selanik'teki Yahudi Cemaati arasında yaymaya büyük gayret göstermişlerdir. Ancak bu propagandalar bu şehirlerde yaşayan Yahudiler arasında gerektiği gibi destek görmüyordu. Bu yüzden siyonistler Mebusan Meclisi'nde kendi görüşlerini dile getirecek bir milletvekili aramışlar ve sonunda binbir güçlkle Selanik Sosyalist Mebusu Vlahof Efendi'yi bulabilmişlerdi. Siyonistlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki propaganda faaliyetleri, liberal-osmanlı Yahudileri ile aralarının bozulmasına ve anlaşmazlıklara neden olmuş ve bu anlaşmazlık İttihat ve Terakki Partisi'nin araya girmesi ile talya bağlanmıştı.⁶⁴

1908'de meydana gelen rejim değişikliğinden sonra başka problemlerin çözümünün öncelik kazanmasıyla birlikte Filistin'e Yahudilerin yerleşme meselesi bir süre geri planda kalmıştır. Fakat Yahudiler yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı bu dönemde daha etkin bir konuma gelmişlerdir. Yani Yahudilerin İttihat ve Terakki döneminde İstanbul'da etkin bir konuma gelmelerinde bazı İttihatçıların Yahudi okullarında öğrenim görmeleri de büyük bir rol oynamıştır. Lichtheim bu dönemde Yahudilerin durumunu şöyle dile getirmektedir: “ Bazı İttihatçılar Selanik'te *“Alliance Israelite Universelle”* ⁶⁵ (Alyans) okullarında öğrenim görmüşler ve Türk

⁶³ Farhi, a.g.e., s. 198.

⁶⁴ Farhi, a.g.e., s. 197.

⁶⁵ Mayıs 1860'da yılında Paris'te kurulan *“Alliance Israelite Universelle”* ilk uluslararası Yahudi örgütü olma özelliğini taşımaktaydı. Bu örgüt dünyadaki bütün Yahudilerin haklarını savunmak için ortaya çıkmıştır. Kurucularından J. Carvallo'nun belirttiğine göre Alyans'ın amacını şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Heryerde Yahudilerin ahlaki olarak ve eşitlikçi bir şekilde ilerlemesine yardımcı olmak,
- 2) Yahudi karşıtı hareketlerden etkilenen Yahudi kitlelere etkili şekilde yardım etmek,
- 3) Bu amaca hizmet edebilecek bütün yayınları desteklemek ve teşvik etmek.

Alyans'ın aktivitelerini ise üç başlık altında aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- 1) Diplomatik alan : Alyans'ın 1880'li yıllardan itibaren diplomatik aktivitelerinin merkezini Orta Doğu'daki Yahudi cemaati oluşturmuştur. Alyans diplomatik alanda zirveye Berlin Kongresi esnasında çıkmıştır. Bu Kongre'de özellikle Balkan Yahudileri'nin hakları için mücadele verilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonunda ise Alyans'ı Versay Konferansı'nda Polonya, Macaristan ve Romanya Yahudileri lehine çalışırken görmekteyiz.
- 2) Göçmenlere Yardım: Alyans 1869'dan itibaren Rusya ve Romanya gibi ülkelerden gelen Yahudilere yardım elini uzatmıştır. Örneğin Yahudiler 1881'de Rusya'da yaşadıkları

Devrim Komitesi kuruluşunu takip eden dönemde birçok Yahudi tarafından manen ve maddeten desteklenmiştir. Bazı Türk senatör ve milletvekilleri de bu komitenin üyesi durumundaydılar. Alyans Okulları'ndan mezun olan Hahambaşı Haim Nahum Efendi komiteyle yakın ve iyi ilişkiler kurmuştur. Bu durumda İstanbul'da Yahudilerin durumu genelde kötü olarak nitelendirilemezdi. Fakat yine de bu dönem boyunca Osmanlı yönetimi Arapları gücendirmemek için Yahudi yanlısı bir politika izliyormuş görüntüsü vermemeye gayret etmiştir.”⁶⁶

Arapların Yahudi göçüne karşı muhalefeti 31 Mart Vakası'ndan sonra (13 Nisan 1909) iyice artmıştır. Jacobsen'e göre Jön Türk yönetimi genelde Yahudi göçüne karşı olmamasına rağmen, siyonizmin milli bir hareket olarak ülkede ayrılıkçılığı körükleyeceğinden de endişe etmekteydi. Kamil Paşa Hükümeti'nin Yahudi göçüyle ilgili uygulamaları değiştirmek istememesi üzerine yönetim ile yerel Arap idareciler arasındaki sürtüşmeler iyice su yüzüne çıkmıştır. Araplar, yeni yönetimin destekçileri olarak gördükleri Yahudilere karşı Bağdat'ta saldırı düzenlemişler ve İttihat ve Terakki'yi Yahudi göçünü görmezden gelmekle suçlamışlardır. Bunun üzerine Tiberias Kaymakamı gayrimüslim halkın saldırıya uğraması ihtimaline karşı Yahudilerin silahlanmasına izin vermiştir. Bunun üzerine Arap milletvekilleri, İttihat ve Terakki'yi Yahudilerin milli çıkarlarını savunmak ve

katliam sonrasında göçmek zorunda kaldıklarında Alyans bunlara diğer Yahudi organizasyonlarıyla birlikte insanı yardım yapmıştır.

- 3) Eğitim: Alyans, Balkanlar ve Orta Doğu'da 1890'lı yıllardan başlayarak eğitim alanında da kurduğu okullar yoluyla katkıda bulunmaya başlamıştır. Söz konusu okullar Fransızca eğitim yaptığı için Osmanlı İmparatorluğu'nda elit tabakanın çocukları da bu okullarda eğitim görmüşlerdir. Okul Fransızca eğitim verdiği için bazı Yahudiler tarafından Fransız kültürünün etkisini perçinleyeceği için eleştirilmiştir. Ancak Alyans okullarının I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fas, İran, Lübnan Tunus ve Suriye gibi ülkelerde uzun yıllar varlıklarını sürdürdükleri dikkate alınırca bu okulların asıl amacının söz konusu ülkelerin elit tabakasını etkilemek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü amaçları Yahudi insanını yetiştirmek olsaydı, eğitim dili olarak Fransızca yerine İbranice seçilirdi. Alyans'ın kurduğu okul ağının hızlı gelişmesinde Baron Maurice de Hirsch'in yüklü miktarda yaptığı yardımların önemi de unutmamak gerekir. Baron'un yaptığı yardımların miktarı 1874'te 1 milyon altın Frank iken 1889 yılında on kat artarak 10 milyon altın Frank'a çıkmıştır. Alyans 1912 yılında sadece Türkiye'de 71 erkek okuluna ve 44 kız okuluna sahip bulunmaktaydı. Bunlardan 52'si Osmanlı'nın Avrupa topraklarında bulunurken diğer 63'ü imparatorluğun Asya topraklarında yer almaktaydı.

Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Rodrigue, Aron, *French Jews, Turkish Jews. The Alliance Israelite Universelle and the Politics of the Jewish Schooling in Turkey 1860-1925*, Indiana University Press, Bloomington 1990, yine aynı yazarın Rodrigue, Aron, *Türk Yahudilerinin Batılılaşması "Alliance Okulları" 1860-1925*, Araç Yayınları, Ankara 1997 ve *Encyclopaedia Judaica* (1971), A-ANG, 2. Cilt, Kudüs, Keter Publishing, s. 648-54.

⁶⁶ Farhi, a.g.e., s. 199.

göçü teşvik etmekle suçlamışlardır. Bu şartlar altında İttihat ve Terakki yönetimi ve Yahudiler arasında bir yakınlaşma meydana gelmiştir. Böylece hükümet, Hahambaşı'na Türk dostu olarak kalmaları kaydıyla Yahudi göçüne ses çıkarmayacağını dahi bildirmiştir.⁶⁷

Yahudilerle İttihat ve Terakki arasındaki ilişkiler bununla da sınırlı değildi. Karşı devrimin bastırılmasında aktif bir rol oynayan İstanbul ve Selanik Yahudileri bu doğrultuda *Yahudi Gönüllüler Birliği* oluşturularak ordunun hizmetine dahi verilmiştir. Yani Yahudiler Jön Türk rejimini ayakta tutmak için var güçleriyle çalışmışlardır. Osmanlı Parlamentosu Başkanı Ahmet Rıza Efendi, Hahambaşı Haim Nahum Efendi'ye Mayıs 1909'da Osmanlı Hükümeti'nin Yahudilerin Türk dostu olarak kaldıkları sürece imparatorluğun herhangi bir yerinde Yahudilerin yerleşmesine destek vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ayrıca verilen bu söz M. Şevket Paşa tarafından da Nahum ve Sason Efendilerin huzura kabulünde teyit edilmiştir. Aşağıdaki sözler İttihat ve Terakki Partisi'nin Yahudiler hakkındaki görüşlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“... O ve arkadaşları hiçbir zaman Yahudilerin Osmanlı anavatanına ve hürriyete karşı bağlılıklarından şüpheye düşmemiştir. Yabancı ülkelerden Osmanlı Devleti'ne gelmek isteyen Yahudiler, burada hayatlarını kazandıkları ve devletin refahına katkıda buldukları sürece saygıyla ve hürmetle karşılanacaklardır.”⁶⁸

Kudüs Mutasarrıfı'nın bildirdiğine göre, Osmanlı topraklarında ayrılıkçı milliyetçiliğin hızlanması ve Filistin'de 50 bin yabancı devlet tebası Yahudinin varlığı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü ve geleceğini tehdit etmeye başlamıştı. Bunun üzerine kabine, İçişleri Bakanı'na Kudüs ve Beyrut'a yönelik Yahudi göçünü durdurması için hukuki tedbirler alma yetkisi vermiştir. Hükümet bu yönde bir kanun hazırlığına başladığında Yahudiler ve Araplar hükümeti baskı altına almaya çalışmışlardır. Bu baskılar üzerine hükümet Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleşebileceğini, ancak bunun Filistin bölgesiyle sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamaktan başka çıkar yol görememiştir. Bu dönemde bütün hükümetlerin temel politikası Filistin bölgesinde Yahudi sorunu yaratmaktan şiddetle kaçınma üzerine kurulmuştu. İmparatorlukta başını gayrimüslimlerin (Ermeni, Yunan, Bulgar ve

⁶⁷ Farhi, *a.g.e.*, s. 200-01.

⁶⁸ Farhi, *a.g.e.*, s. 201-02.

Araplar) çektiği ayrılıkçı hareketlerin devletin güvenliği açısından ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamasıyla birlikte, din ve ırk temeline dayanan cemiyet ve parti kurulması resmen yasaklanmıştır. Bu şartlar altında Filistin’de Yahudilere özerk bir bölge sağlamak için mücadele eden siyonizm de devlet için tehlike olarak algılanmaya başlamıştır. Hükümet daha sonra Filistin’e kaçak olarak gelen kişileri caydırıp, göçü durdurmak veya en azından hızını kesmek için Türkleştirme veya Osmanlılaştırma politikasına dahi başvurmuştur. Talat Paşa’nın 7 Ağustos 1909’da İçişleri Bakanlığı’na gelmesiyle birlikte, aynı yılın Eylül ayında Yahudi göçünü durdurmak için birtakım yeni kararlar yürürlüğe konmuş, ancak tam anlamıyla uygulanamadığı için istenen sonuç alınamamıştır. Böylece Abdülhamit dönemindeki uygulamalara geri dönmüştür.⁶⁹

Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Aralık 1917’de Başbakan olan Talat Paşa Alman Siyonistler Birliği Merkez Komitesi Başkanı Julius Becker’i kabulünde, Becker’in, “Türk hükümetinin Yahudilere karşı tutumu gelecekte nasıl olacaktır?” şeklindeki sorusuna aşağıdaki cevabı vermiştir:

“ Biz sürekli Yahudi vatandaşlarımız için çok iyi duygular beslemişizdir ve devletimizin Yahudileri bize diğer vatandaşlarımız kadar sevimlidir. Türkiye, şimdye kadar diğer ülkelerde rastlanıldığı gibi antisemit uygulamalara girişmemiş tek ülkedir. Yani bizim ülkemizde siyasetimiz üzerinde etki yapabilecek derecede bir Yahudi düşmanlığı kesinlikle görülmemiştir.”⁷⁰

Dikkatle incelendiğinde bu açıklamalar esasen Abdülhamit’in de Yahudilere karşı tutumunu yansıtmaktadır. Becker’in, Yahudilerin Filistin’de yerleşim yerleri kurmalarına Türk hükümetinin iyilikle yaklaşıp yaklaşmayacağını sorması üzerine, Talat Paşa’nın verdiği cevap Osmanlı hükümetinin Filistin’de Yahudilere özerklik tanımaya pek sıcak bakmadığının ipuçlarını vermektedir:

“Bu hareket yani Yahudilerin Filistin’e göç etmesi hükümetimizin alicenaplığına mazhardır. Yoksa Filistin’de şu anda gelişen Yahudi kolonileri varlığını sürdüremezdi. Lakin şu anda öyle bir noktada bulunmaktayız ki, Yahudilere diğer tebamızın sahip olmadığı hiç bir hakkı tanıyamayız.”⁷¹

⁶⁹ Farhi., a.g.e., s. 204.

⁷⁰ Reuss Cohen von, *Die Politische Bedeutung des Zionismus*, Arno Verlag, Berlin 1918, s. 26.

⁷¹ Cohen von, a.g.e., s. 26.

Becker'in Yahudi göçünü durdurmak için şimdiye kadar alınan tedbirlerin Filistin'de kolonilerin yayılmasını engelleyip engellemediği sorusuna Talat Paşa'nın verdiği cevap esasında Osmanlı Devleti'nin başından beri Yahudi göçü karşısındaki kaygılarını yansıtmaktadır. Bu nedenle Talat Paşa'nın bu soruya verdiği cevabı kendi ağzından dinleyelim:

Rusya'dan Filistin'e göç eden Yahudiler hükümetimizin isteğine rağmen Rus vatandaşlığını bırakmamaktadırlar. Bu nedenden dolayı hükümetimiz bu göçü durdurmak için çeşitli tedbirler almaya kararlıdır. Çünkü bu durumda bizim için anormal olan ve istenmeyen, yani halkımızın büyük bir kısmının Osmanlı tabiyetinde olmadığı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu de facto durum özellikle kapitülasyonlar nedeniyle bizim için dayanılmaz bir hal almıştır. Çünkü bu kadar büyük bir halk kitlesi Osmanlı mahkemeleri önünde hiç bir sorumluluk taşımamaktadırlar. Yabancı tabiyeti taşıyan bu göçmenler herhangi bir meselede hemen kendi konsolosluklarının arkasına sığınıyorlar ve bu durum konsolosluklara bu kişileri kullanarak kendi pozisyonlarını güçlendirmek için fırsat veriyordu. Sonuçta bu hal yabancı devletlerle Osmanlı Devleti arasında sürekli yeni sorunlar meydana getirmektedir. Bundan dolayı bu durumun bizi rahatsız edeceği aşikardır. Bu nazik durum bizim Filistin'de Yahudi göçünü durdurmaya yönelik aldığımız önlemlerin nedenini açıklamaya yeter. Şimdi Türkiye bu kapitülasyonlardan kurtulduğu için ve böyle hoş olmayan durumlarla karşılaşma ihtimalimiz kalmadığı için bu kısıtlamalar kaldırılabilir. Fakat Türkiye'de yerleşmeye karar veren Yahudilerin eski vatandaşlıklarından vazgeçerek Osmanlı tabiyetine girmeleri ve vatandaşlığın sorumluluklarını kabul etmeleri şarttır.⁷²

Sonuç

19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Filistin merkezli sistematik Yahudi göçü Osmanlı Devleti'yle Yahudi cemaati arasındaki geleneksel iyi ilişkileri zedelemiş ve bu ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Osmanlı Yahudilerinin kendilerini devlete bağlı hissetmelerine karşılık, Rusya ve Doğu Avrupa'dan gelen ırkdaşlarında böyle bir bağlılık görülmemektedir. Hatta söz konusu bu göçmenler kutsal topraklardaki Türk egemenliğini dahi tanımak istememişlerdir. Çünkü bunlar hem siyonist hem de Avrupa devletlerinin vatandaşı durumundaydılar. Bu sebeptendir ki hiç bir zaman Osmanlı tabiyetine girmeyi kabul etmemişlerdir. Bu durum büyük devletlerin işini kolaylaştırarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaları için uygun bir zemin hazırlamıştır. Kapitülasyonlar hem Yahudiler hem de büyük devletler tarafından amaçlarını gerçekleştirmek için

⁷² Cohen von, a.g.e., s. 26-27.

önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Yani kapitülasyonların meydana getirdiği bu elverişli şartlar altında Yahudiler, Filistin'e yerleşmeye, Avrupa devletleri de Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli dini cemaatleri kullanarak siyasi baskı kurmaya devam etmişlerdir. Böylece Avrupa devletleri tabiyetlerinde bulunan hristiyan azınlığı kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlardır.

Yukarıda gördüğümüz gibi, gerek Abdülhamit'in gerekse İttihat ve Terakki'nin izlediği Filistin politikasının belkemiğini Yahudi göçünün engellenmesi oluşturmuştur. Avrupa devletlerinin imparatorluğun gayrimüslim tebası üzerinde kapitülasyonlardan doğan hakları ve yerel Arap yöneticilerin merkezi yönetime sadakatsizlikleri bu göçü engellemek için alınan tedbirlerin boşa çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Abdülhamit'in katı tutumu bile bu göçü durdurmaya yetmemiştir. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi gayrimüslimler arasında özgürlükçü bir atmosfer yaratmışsa da daha sonra alınan tedbirlerde görüldüğü gibi, tüm hükümetler Filistin'e yönelik Yahudi göçünü engellemeye çalışmışlardır. Ancak bunda başarı sağlanamadığı göz önündedir. Netice itibarıyla bütün alınan karşı tedbirlere rağmen, Filistin'e Yahudi göçü devam etmiş ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir safhaya girmiştir. Böylece Yahudiler Filistin'de devlet kurmaya bir adım daha yaklaşmışlardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes, R 14142 , Türki No. 198

Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes, R 14160, Türki No. 198

Ansiklopedi

Encyclopaedia Judaica (1971), UR-Z, 16. Cilt, Kudüs, Keter Publishing

Encyclopaedia Judaica (1971), A-ANG, 2. Cilt, Kudüs, Keter Publishing,

Kitaplar ve Makaleler

Ahmad F., *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999

Baron, S. W., *The Russian jews under Tsars and Soviet*, Longman, New York, London 1964

Bein A., *Theodor Herzl*, Ashgate Publishing, Philadelphia 1945

Besalel Y., *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1999

Braude B., Lewis B., *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of*

a Plural Society, Cilt 1, Longmans Green & Co., New York, Londra 1982

Cohen von R., *Die Politische Bedeutung des Zionismus*, Arno Verlag, Berlin 1918

Eroğlu, Ahmet H., *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Alperen Yayınevi, Ankara 2001

Farhi D., "Documents on the Attitude of the Ottoman Government towards the Jewish

Settlement in the Palestine after the Revolution of the Young Turks (1908-09)", Ma'oz M.

(ed.), *Studies on Palestine during the Ottoman period*, Keter Publishing, Jerusalem 1975

Fırat M., *Balfour Deklerasyonu, Türk Dış Politikası*, cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınevi,

İstanbul 2002

Friedman I., „The System of Capitulations and ist Effects on Turco-Jewish Relations in

Palestine 1856-97", David Kushner (ed.), *Palestine in the late Ottoman Period, Political,*

Social and economic Transformation, Salomon Publishing, Kūdüs 1986

Galanti, A., *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1993

Göze, E., *Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995

Güleryüz N., *Türk Yahudileri Tarihi-I (20. Yüzyıl'a kadar)*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1993

Hacker J., *Ottoman Policy toward the Jews and Jews Attitudes during the Fifteenth Century*, Free Pres, New York 1967

Hacker J., "Ottoman policy toward the Jews and Jews Attitudes toward the Ottomans

durig the fifteenth Century”, Braude B., Lewis B. (eds.), *Christians and Jews in the*

Ottoman Empire, the Functioning of a Plural society, Cilt I, Ashgate
Publishing, New York, Londra 1982

Heller J., *Geschichte des Zionismus, kurzgefasste Darstellung*, Arno Verlag, Berlin
1935

Kocabaş, S., *Vaad Edilmiş Toprak Filistin İçin Mücadele, Türkiye ve Siyonizm*,
Vatan Yayınevi, İstanbul 1994

Krupp M., *Zionismus und Staat Israel, Ein geschichtlicher Abriss*, Piper Verlag,
Mohn1983

Laqueur W., *A History of Zionism*, Harper Collins Publishing, Londra 1972

Lewisohn L., *Theodor Herzl*, Longman Publishing, Cleveland 1955

Meier-Cronemeyer H., *Kleine Geschichte des Zionismus. Von den Anfaengen bis zum
Jahr 1948*, Olzog Verlag, Berlin 1980

Öke Mim K., *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, Çağ Yayınları, İstanbul
1991

Rodrigue A., *French Jews, Turkish Jews. The Alliance Israelite Universelle and the
Politics of the Jewish Schooling in Turkey 1860-1925*, Indiana University
Press, Bloomington 1990

Rodrigue A., *Türk Yahudilerinin Batılılaşması “Alliance Okulları” 1860-1925*,
Ayraç Yayınları, Ankara 1997

Sarıgöl A., *Harbiye Nazırı M. Şevket Paşa nın Günlüğü*, IQ Kültürsanat
Yayıncılık, İstanbul 2001

Schreiber F., Wolfsohn M., *Nahost Geschichte und Struktur des Konflikts*,
Leske & Budrich, Opladen1993

Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, Dergah Yayınları, İstanbul 1999,

Tanyu, H., *Tarih Boyunca Yahudiler Ve Türkler*, Elips yayınları, İstanbul 2005

Trietsch D., *Die Juden der Türkei*, Veit & Tomp Verlag, Hugo Grothe (der.)
Schriften des Vorderasienkomitees Leipzig 1915

Zorlu I., *Evet Ben Selanikliyim, Türkiye Sabetaycılığı Makaleler*, Zvi-Geyik
Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2002